

Дата звіту 5/24/2025
Дата редагування 5/26/2025

Документ прийнятий

Звіт подібності

метадані

Назва організації
Hungarian College of Higher Education Ferenc Rakoczi II Transcarpathian
Заголовок
Дьормоті Олександр
Науковий керівник / Експерт
Автор **Ерік Марусич**
підрозділ
Закарпатський угорський інститут імені Ференца Ракоці ІІ

Обсяг знайдених подібностей

Коефіцієнт подібності визначає, який відсоток тексту по відношенню до загального обсягу тексту було знайдено в різних джерелах. Зверніть увагу, що високі значення коефіцієнта не автоматично означають плагіат. Звіт має аналізувати компетентна / уповноважена особа.

25
Довжина фрази для коефіцієнта подібності 2

18524
Кількість слів

148962
Кількість символів

Тривога

У цьому розділі ви знайдете інформацію щодо текстових спотворень. Ці спотворення в тексті можуть говорити про МОЖЛИВІ маніпуляції в тексті. Спотворення в тексті можуть мати навмисний характер, але частіше характер технічних помилок при конвертації документа та його збереженні, тому ми рекомендуємо вам підходити до аналізу цього модуля відповідально. У разі виникнення запитань, просимо звертатися до нашої служби підтримки.

Заміна букв		1
Інтервали		0
Мікропробіли		0
Білі знаки		0
Парафрази (SmartMarks)		3

Подібності за списком джерел

Нижче наведений список джерел. В цьому списку є джерела із різних баз даних. Копір тексту означає в якому джерелі він був знайдений. Ці джерела і значення коефіцієнту Подібності не відображають прямого плагіату. Необхідно відкрити кожне джерело і проаналізувати зміст і правильність оформлення джерела.

10 найдовших фраз			Копір тексту
ПОРЯДКОВИЙ НОМЕР	НАЗВА ТА АДРЕСА ДЖЕРЕЛА URL (НАЗВА БАЗИ)	КІЛЬКІСТЬ ІДЕНТИЧНИХ СЛІВ (ФРАГМЕНТІВ)	
1	https://cyberleninka.ru/article/n/the-hungarian-view-of-the-battle-of-muhi-april-11-1241-a-new-interpretation-of-historiographic-traditions	16	0.09 %
2	https://ro.wikipedia.org/wiki/Preistoria_maghiarilor	13	0.07 %
3	https://www.antikvarium.hu/konyv/b-szabo-janos-a-kozepkor-magyarorszagi-konnyulovassaga-x-xvi-szazad-20015912-1	12	0.06 %
з домашньої бази даних (0.00 %)			

ПОРЯДКОВИЙ НОМЕР	ЗАГОЛОВОК	КІЛЬКІСТЬ ІДЕНТИЧНИХ СЛІВ (ФРАГМЕНТІВ)	
з програми обміну базами даних (0.00 %)			■
ПОРЯДКОВИЙ НОМЕР	ЗАГОЛОВОК	КІЛЬКІСТЬ ІДЕНТИЧНИХ СЛІВ (ФРАГМЕНТІВ)	
з Інтернету (0.22 %)			■
ПОРЯДКОВИЙ НОМЕР	ДЖЕРЕЛО URL	КІЛЬКІСТЬ ІДЕНТИЧНИХ СЛІВ (ФРАГМЕНТІВ)	
1	https://cyberleninka.ru/article/n/the-hungarian-view-of-the-battle-of-muhi-april-11-1241-a-new-interpretation-of-historiographic-traditions	16 (1) 0.09 %	
2	https://ro.wikipedia.org/wiki/Preistoria_maghiarilor	13 (1) 0.07 %	
3	https://www.antikvarium.hu/konyv/b-szabo-janos-a-kozepkor-magyarorszag-i-konnyulovassaga-x-xvi-szazad-20015912-1	12 (1) 0.06 %	

Список прийнятих фрагментів

ПОРЯДКОВИЙ НОМЕР	ЗМІСТ	КІЛЬКІСТЬ ОДНАКОВИХ СЛІВ (ФРАГМЕНТІВ)
https://www.antikvarium.hu/konyv/b-szabo-janos-a...		12 (0.06%)
1	B. SZABÓ János: A középkor magyarországi könnyűlovassága, X–XVI. század. Attra...	12 (0.06%)

Міністерство освіти і науки України

Закарпатський угорський інститут ім. Ференца Ракоці II

Кафедра історії та суспільних дисциплін

Реєстраційний № _____

Кваліфікаційна робота

**СИНТЕЗ СХІДНОЇ КОЧОВОЇ ТА ЗАХІДНОЇ ЛИЦАРСЬКОЇ ЗБРОЇ В
СЕРЕДНЬОВІЧНИХ УГОРСЬКИХ АРМІЯХ**

ДЬОРМОТІ ОЛЕКСАНДР ОЛЕКСАНДРОВИЧ

Студент IV-го курсу

Освітня програма: Середня освіта (Історія)

Спеціальність: Середня освіта (Історія)

Рівень вищої освіти: бакалавр

Тема затверджена на засіданні кафедри

Протокол № _____ / 2025

Науковий керівник:

КЕЙС БОРНОБАШ ГЕЙЗОВИЧ

(Доктор філософії у галузі етнографічної та культурно-антропологічної науки, доцент)

Завідувач кафедри:

Чотарі Юрій Юрійович

(Доктор філософії, канд. іст. наук, доцент)

Робота захищена на оцінку _____, «___» _____ 2025 року

Протокол № _____ / 2025

Міністерство освіти і науки України
Закарпатський угорський інститут ім. Ференца Ракоці II

Кафедра історії та суспільних дисциплін

Кваліфікаційна робота

**СИНТЕЗ СХІДНОЇ КОЧОВОЇ ТА ЗАХІДНОЇ ЛИЦАРСЬКОЇ ЗБРОЇ В
СЕРЕДНЬОВІЧНИХ УГОРСЬКИХ АРМІЯХ**

Рівень вищої освіти: бакалавр

Виконавець: студент IV-го курсу

**Дьормоті Олександр
Олександрович**

освітня програма: Середня освіта (Історія)

спеціальність: Середня освіта (Історія)

Науковий керівник: : **Кейс Борнобаш Гейзович**

(Доктор філософії у галузі етнографічної та культурно-антропологічної науки, доцент)

Рецензент: **Чотарі Юрій Юрійович**

(Доктор філософії, канд. іст. наук, доцент, завідувач кафедри)

Ukrajna Oktatási és Tudományügyi Minisztériuma
II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola

Történelem és Társadalomtudományi Tanszék

**A KELETI NOMÁD ÉS A NYUGATI LOVAGI FEGYVERZET ÖTVÖZŐDÉSE A KÖZÉPKORI
MAGYAR HADSEREGEKBEN**

Szakdolgozat

Készítette: Gyarmati Sándor

IV. évfolyamos történelem szakos hallgató

Témavezető: Kész Barnabás

(PhD, docens)

Recenzens: Csatáry György

(PhD, történelemtudományok kandidátusa, docens, tanszékvezető)

ЗМІСТ

ВСТУП	10
I. РОЗДІЛ: СТРУКТУРА ТА РОЗВИТОК УГОРСЬКОЇ АРМІЇ ЗА ПРАВЛІННЯ КОРОЛІВ З РІЗНИХ ДИНАСТІЙ	12
1.1.Історичний огляд та значення епохи	12
1.2.Реформи армії в епоху Анжуйської династії	13
1.3.Правління Сигізмунда Люксембурга та впливи гуситів	17
1.4.Гуньяді та формування Чорного війська	18
1.5.Поєднання двох військових культур та особливості угорського війська	20
II. РОЗДІЛ: ПРОДОВЖЕННЯ ТА ТРАНСФОРМІЦІЯ СХІДНИХ КОЧОВИХ ТРАДИЦІЙ	23
2.1. Військове мистецтво епохи угорського завоювання та його спадщина в середньовічному війську.....	23
2.2. Роль легкої кавалерії та збереження східних військових технік у період правління королів із різних династій	25
2.3. Східне озброєння: луки, шаблі, кольчуги та їхня еволюція	27
2.4. Східний одяг, військове спорядження та бойове вбрання	30
2.5. Трансформація кочового військового мистецтва до кінця періоду правління королів із різних династій	31
III. РОЗДІЛ: ЗАХІДНА ВІЙСЬКОВА КУЛЬТУРА ТА ОЗБРОЄННЯ	34
3.1. Основні характеристики західного лицарського воєнного мистецтва...	34
3.2. Західне озброєння: обладунки, мечі, списи, вогнепальна зброя	35
3.3. Західна військова організація та тактика в угорських умовах	38
3.4. Лицарські турніри, військові навчання та шляхетність військової культури	39
3.5. Західні реформи короля Матяша та модернізація війська	41
3.6. Роль і використання бойових возів.....	42
3.7. Чорне військо	44

IV. РОЗДІЛ: ПОЄДНАННЯ СХІДНОЇ ТА ЗАХІДНОЇ ВІЙСЬКОВОЇ КУЛЬТУРИ В УГОРСЬКІЙ АРМІЇ.....	45
4.1. Подвійність угорської армії	45
4.2. Битва під нікаполісом (1396).....	46
4.3. Гуситські впливи та роль колісниць.....	47
4.4. Битва при кеньєрмезе (1479) – успішний сплав воєнних культур	49
4.5. Битви при ригомезі полі та дуалізм угорської армії	50
4.6. До битви під мохачем: занепад синтезу?	51
ВИСНОВОК.....	53
РЕЗЮМЕ	55
РЕСУРСИ ТА ЛІТЕРАТУРА	57
ДОДАТКИ	66

TARTALOM

BEVEZETÉS	10
I. FEJEZET MAGYAR HADSEREG SZERKEZETE ÉS FEJLŐDÉSE A VEGYESHÁZI KIRÁLYOK ALATT	12
1.1 Történeti áttekintés és a korszak jelentősége	12
1.2 Az Anjou-kor hadseregreformjai	13
1.3 Luxemburgi Zsigmond uralkodása, a huszita hatások	17
1.4 Hunyadiak és a Fekete sereg kialakulása	18
1.5 A két hadikultúra ötvöződése, a magyar sereg sajátosságai	20
II. FEJEZET KELETI NOMÁD HAGYOMÁNYOK TOVÁBBÉLÉSE ÉS ÁTALAKULÁSA	23
2.1 A honfoglalás kori harcmódor és öröksége a középkori hadseregben	23
2.2 A könnyűlovasság szerepe és keleti technikák túlélése a vegyházi korban	25
2.3 Keleti fegyverzet: íjak, szablyák, láncvérték és átalakulásuk	27
2.4 Keleti viselet, hadifelszerelés és harci öltözet	30
2.5 A nomád hadművészet átalakulása a vegyesházi korszak végére	31
III. FEJEZET NYUGATI HADIKULTÚRA ÉS FEGYVERZET	34
3.1 A nyugati lovagi hadviselés főbb jellemzői	34
3.2 Nyugati fegyverzet: páncélok, kardok, dárdák, tűzfegyverek	35
3.3 Nyugati katonai szervezet és taktika magyar viszonyok között	38
3.4 Lovagi tornák, hadgyakorlatok és a katonai kultúra nemesedése	39
3.5 Mátyás király nyugati reformjai és a hadsereg modernizációja	41
3.6 A hadi szekerek szerepe és alkalmazása	42
3.7 A Fekete sereg	44
IV. FEJEZET A KELETI ÉS NYUGATI HADIKULTÚRA ÖTVÖZŐDÉSE A MAGYAR HADSEREGBEN	45
4.1. A magyar hadsereg kettősége	45
4.2. A nikáplyi csata (1396)	46
4.3. A huszita hatások és a harci kocsik szerepe	47

4.4. A kenyérmezei csata (1479) – A hadikultúrák sikeres ötvözése	49
4.5. A rigómezei csaták és a magyar hadsereg kettősége	50
4.6. A mohácsi csatáig: a szintézis hanyatlása?	51
ÖSSZEFOGLALÓ	53
PE3IOME.....	55
FELHASZNÁLT FORRÁSOK, SZAKIRODALOM.....	57
MELLÉKLET	66

BEVEZETÉS

Témaválasztásom okául leginkább az játszott nagy szerepet, hogy az előző évek alatt is kutattam már a magyar hadsereget, mivel érdekel a hadtörténet.

Előző évfolyammunkáimban Szent István királyról írtam, aztán pedig folytattam a korszakot és tovább kutattam az ősi magyarok hadseregét.

A kutatás objektuma a középkori magyar hadsereg fegyverzeti és harcászati fejlődése, azon belül pedig a kutatásom tárgya a keleti nomád és a nyugati lovagi fegyverzet, harcmodor és katonai szervezet ötvöződése a magyar hadseregben.

A munkám során részletesen elemzem és mutatom be a középkori magyar hadsereg fejlődését a vegyesházi királyok uralma alatt, különös tekintettel a hadsereg főbb elemeire: a könnyű- és nehézlovasság szerepére, a fegyverzet és viselet alakulására, valamint a harcmodor változásaira. Emellett kiemelten foglalkozom azzal, hogyan jelent meg és élt tovább a keleti nomád harcászat, valamint hogyan honosodtak meg és váltak dominánssá a nyugati, lovagi hadikultúra elemei Magyarországon.

A források és a szakirodalom átfogó elemzése mellett külön figyelmet szentelek a korszak történeti kontextusának, és a vegyesházi időszak sajátos katonai kihívásainak – mint például a végvári rendszer kezdete, a zsoldosereg megjelenése, vagy a Fekete sereg kialakulása. Az eltérő kutatói álláspontokat és a hadtörténeti tényeket összegezve igyekszem objektív képet adni a magyar hadsereg belső összetettségéről, amelyben keleti és nyugati elemek egyaránt fontos szerepet kaptak.

A téma aktualitása abban is rejlik, hogy napjainkban is gyakran szó esik hadseregről, védelemről, katonai stratégiáról – így különösen érdekes lehet visszatekinteni arra, hogy a 14–16. században milyen eszközökkel és elvekkel védekezett és harcolt egy államalapításon már túlélt, de külpolitikai és belső konfliktusoktól terhelt királyság.

Dolgozatom célja, hogy részletesen, ugyanakkor közérthetően mutassa be a korszak hadseregének összetettségét, a harcmodorokat, fegyverzetet és viseletet, hogy mind a szakmai közönség, mind a történelem iránt érdeklődő laikus olvasók számára világos képet adjon a vegyesházi kor katonai világáról.

Dolgozatom hipotézise: kutatásommal igazolni kívánom, hogy a középkori magyar hadsereg – különösen a vegyesházi királyok idején – egyedülálló módon ötvözte a keleti könnyűlovas harcászat és a nyugati nehézlovasság jellemzőit. Céloom továbbá megcáfolni azt az elterjedt vélekedést, miszerint a nomád eredetű hadviselés elmaradottabb lett volna a nyugati mintákkal szemben;

ehelyett azt kívánom hangsúlyozni, hogy ezek a hagyományok gyakran kiegészítették és megerősítették egymást.

A kutatás módszerei: Munkám során másodlagos történeti forrásokra és korszerű szakirodalomra támaszkodom, mivel a korszakból elsődleges, részletes leírások kevés számban

maradtak fenn. A meglévő információkat gondosan válogatva és rendszerezve igyekeztem olyan bemutatást nyújtani, amely áttekinthető, hiteles és történetileg megalapozott.

A dolgozat szerkezetileg a következő elemekből áll: bevezetés, négy fejezet, összefoglaló, felhasznált források és szakirodalom jegyzéke, mellékletek.

Reményeim szerint a szakdolgozat segít hozzájárulni a magyar történelem és katonai történet jobb megértéséhez, különösen az Árpád-házi királyok idejében.

I. FEJEZET

MAGYAR HADSEREG SZERKEZETE ÉS FEJLŐDÉSE A VEGYESHÁZI KIRÁLYOK ALATT

1.1 Történeti áttekintés és a korszak jelentősége

A középkori magyar hadsereg fejlődésének szempontjából nagyon fontos időszak volt a vegyesházi királyok kora, ami 1301-ben kezdődött az Árpád-ház kihalásával és 1526-ban lett vége a mohácsi csatával.¹ Ez tehát több mint két évszázad, ami rengeteg politikai, katonai és társadalmi átalakulást is eredményezett, amik persze mind kihatással voltak a hadszerkezetre és a hadviselésre is egyaránt.² Alapvetően a korszakban formálódott ki az a sajátos katonai struktúra, amiben egyszerre őrizték meg a keleti nomád eredetű könnyűlovasság hagyományait, és egyre erősebben érvényesült a nyugati lovagi harcmódor és a fegyverzet is a hadviselésben³.

Az Árpád-kori alapokra támaszkodva a 14. század elején Károly Róbert uralkodása alatt elindult egy újfajta hadszervezés, ami a *bandériumrendszeren* (*bandériumok – főurak, egyházi méltóságok által szervezett és az ő zászlóik alatt hadba vonuló katonai egységek*) alapult.⁴ Ezzel egyidőben megmaradtak az ősi formák, amelyek még Szent István idején alakultak ki, például a várjobbágyok szolgálata.⁵ „Szent István idejében... a királyi sereg zöme várjobbágyokból állt, illetve mivel felvette a kereszténységet, kisebb-nagyobb csoportokban jöttek be az országba külföldi lovagok is, akiknek bérbirtokokat illetve jószágokat adományozott azzal a feltétellel, hogy a királyt a hadjárataiban kötelesek elkísérni.”⁶

Ez a modell, az idők során nagyon sokat változott, mivel a vegyesházi időszak alatt a magyar királyoknak több kihívással is szembe kellett nézniük, mint például: belső hatalmi harcok, trónviszályok, a husziták és a török fenyegetés mind-mind szükségessé tették a hadsereg átalakítását. Egyes uralkodók saját elképzeléseik alapján próbálták átformálni a hadsereget,⁷ így az szinte minden uralkodó alatt más formát öltött.

A korszak egyik fő jellemzője, hogy a hadsereg összetétele nagyon vegyes volt társadalmi, fegyverzeti és harcmódorbeli szempontból is. Jelen voltak a keleti eredetű, gyors mozgású és távlövésre alkalmas könnyűlovas csapatok, és a nyugatias nehézlovas, páncélos harcosok is. Ez a

¹ Turkinfo.hu: A középkori magyar állam és a török hódítás (1301–1526). Forrás: <https://turkinfo.hu/a-kozepkori-magyar-allam-es-a-torok-hoditas-1301-1526/bongeszde/tortenelem/> (u.m. 2025.04.25. 12:35)

² ENGEL Pál: Magyarország világi archontológiája, 1301–1450. MTA Történettudományi Intézet, Budapest, 1996.

³ BÁRÁNY Attila: A magyar haderő átalakulása Luxemburgi Zsigmond korában. Történelmi Szemle, 2010.

⁴ BÁNLAKY József: A magyar nemzet hadtörténelme. Digitális kiadás: [Arcanum Adatbázis Kft.](https://mek.oszk.hu/09400/09477/html/0007/551.html) 2001. Forrás: <https://mek.oszk.hu/09400/09477/html/0007/551.html> (u.m. 2025.04.25. 14:39)

⁵ KRISTÓ 1998.

⁶ DIÓS István: A szentek élete. Források: <https://archiv.katolikus.hu/szentek/0820.html> (u.m. 2025.04.25. 14:18)

⁷ BÁNLAKY 2001.

kettősség teszi igazán érdekessé a magyar hadsereget, ami a keleti és a nyugati harcászatot ötvözve alkalmazkodik a körülményekhez.⁸

A különböző korszakok uralkodói mindig a saját céljaik szerint alakították át a hadsereget. Volt, amikor a könnyűlovasság játszotta a főszerepet, máskor a páncélos nehézlovasság került előtérbe, majd pedig jöttek a zsoldosok, a végvári katonák és egyre változatosabb lett a fegyverzet és a harcmódor is. Tehát ez az időszak egyfajta kísérletezés volt ha a hadviselést vesszük alapul, egyszer a keleti, majd a nyugati, máskor pedig mindkettő egyszerre működött, leginkább attól függött, hogy ki állt a hadsereg élén, illetve hogy éppen ki ellen harcoltak.⁹

1.2 Az Anjou-kor hadseregreformjai

Az utolsó Árpád-házi uralkodó, III. András 1301-es halála után Magyarországon trónviszály és tartományurak harcai dúltak. Végül Károly Róbert (I. Károly) szerezte meg a hatalmat, az Anjou-ház sarja. Az ő uralkodása alatt (1308–1342) illetve fia, Nagy Lajos (I. Lajos, 1342–1382) alatt a magyar hadszervezet jelentősen átalakult.

Ebben az időszakban alakult ki a bandériumrendszer, megerősödött a királyi hadsereg, és a nehéz- és könnyűlovasság együttes alkalmazása az előzőkhöz képest, sokkal szervezettebb lett illetve sokkal ütőképesebb is.¹⁰

Károly Róbert felismerte, hogy a központi hatalom megszilárdításához új típusú, megbízható fegyveres erőre van szükség. Uralkodása elején le kellett küzdenie a kiskirályok (tartományurak) ellenállását, ilyen volt például Csák Máté és Aba Amadé,¹¹ amihez egy jól felszerelt és emellett fegyelmezett hadsereg kellett. Ennek érdekében Károly külföldi lovagokat hívott az országba és birtokadományokkal letelepítette őket, ezért pedig cserébe katonai szolgálatot kért. Emellett a magyar főurak hűségét is új alapokra helyezte: kötelezővé tette, hogy saját zászlajaik alatt (bandériumaikban) vonuljanak hadba.¹² Ennek a bandériumrendszernek az volt a lényege, hogy a bárók, főpapok, vajdák, bánok, saját költségen állítsanak fegyveres csapatokat, amik a saját zászlóik (bandériumaik) alatt vonultak a királyi hadba. Természetesen magának a királynak is volt királyi bandériuma, az udvari fegyveresek és testőrgárda elit csapatai. A bandériumok alapegysége a korabeli szóhasználatnál „lándzsás” volt: egy páncélos nehézlovas lovag, annak a fegyverhordozója vagy apródja, illetve egy-két fegyveres szolga jelentette a legkisebb egységet. Több tucatnyi „lándzsás” állt össze egy-egy főúri bandériummá.

⁸BÁNLAHY 2001.

⁹lexikon.katolikus.hu: Hadszervezet Magyarországon

<https://lexikon.katolikus.hu/H/hadszervezet%20Magyarorsz%C3%A1gon.html> (u.m. 2025.04.25. 15:31)

¹⁰mek.oszk.hu: Anjou-kor. Forrás: <https://mek.oszk.hu/01900/01948/html/index1.html> (u.m. 2025.04.25. 15:58)

¹¹KRISTÓ 1998.

¹²mek.oszk.hu: Anjou-kor

Károly Róbert ezzel a reformmal lényegében megteremtette a bárói magánhadseregek integrálásának kereteit, amik felett szükség esetén a király rendelkezett.

A bandériumrendszer kiépülése nem szüntette meg teljesen a régi nemesi felkelés intézményét, viszont a szerepe csökkent. A nemesi felkelés (az összes kisebb birtokos nemes hadba hívása) továbbra is az ország védelmének végső tartaléka maradt, és törvény szerint csak akkor mozgósították, ha az országot idegen támadás érte. Békeidőben illetve főleg külföldi hadjáratokhoz viszont a király már leginkább csak a saját bandériumaira és a főurak bandériumaira támaszkodott, illetve zsoldosokra.¹³

Károly pénzügyi reformjai szintén nagyon fontosak voltak, mint például az aranyforint bevezetése, mivel ez biztosította a zsoldosok fizetését, így a királyi hadsereg két fő részből állt: az udvari (királyi) haderőből, ami a király által közvetlenül irányított bandériumból és hivatásos zsoldos csapatokból állt, illetve a szövetséges főúri bandériumokból, amiket a hűbéres bárók vezettek. Emellett sajátos könnyűlovas kontingenseket adtak a határvidéki népek, akik tovább őrizték a régi nomád harcmodort.¹⁴

A könnyű- és nehézlovasság ötvözése a 14. századi magyar hadsereg egyik különleges jellemzője, ahol a keleti (nomád) és a nyugati (lovagi) harcmodort egyszerre alkalmazták. Az ország lakosságának keleti gyökerű csoportjai (kunok, székelyek, besenyők leszármazottai) megőrizték a könnyűlovas, lovasíjász hagyományokat, ezek pedig elég hasznosnak bizonyultak. A könnyűlovas íjászok gyors manővereikkel, nyílzáporaikkal és rajtaütéseikkel fel tudták örölni a lassabb nyugati típusú lovagokat. Gyakran használták a színlelt megfutamodás taktikát is, amivel visszacsalták az üldöző ellenséget a kijelölt terepre. A korabeli krónikák szerint „a magyarok nyilai ellen alig van védelem” – utalva a lovas íjászok pusztító hatékonyságára.¹⁵

¹³m.militaria.hu: Hadszervezet. Forrás: <https://m.militaria.hu/digitalis-hadtortenelem-hadtorteneti-oktatasi-csomagok-iskolak-szamarara/magyarorszag-hadtortenete-895-1526-ig/magy-hadtort-895-1526-a-hadszervezet> (u.m. 2025.04.26. 09:19)

¹⁴tudasbazis.sulinet.hu: Károly Róbert Uralkodása (Károly Róbert reformjai). Forrás: <https://tudasbazis.sulinet.hu/hu/tarsadalomtudomanyok/tortenelem/a-kozepkor-tortenete-476-1492/karoly-robert-uralkodasa/karoly-robert-reformjai> (u.m. 2025.04.26. 09:37)

¹⁵Epa.oszk.hu: XI–XIV. Századi Magyar Lovasságról. Forrás: https://epa.oszk.hu/00000/00018/00085/pdf/EPA00018_hadtortenelmi_1962_02_119-174.pdf (u.m. 2025.04.26. 09:49)

1. számú ábra: Hátrafelé nyilazó magyar lovas.

Forrás: <https://budapestcity.org/egyeb/hungaricum/magyar-hagyomany/ijaszat/index.html>

(u.m. 2025.05.05 09:23)

Ugyanakkor a nyugati nehézlovasság tényerése is végbement: megjelent a páncélos lovagság, ami döntő ütőerőt képviselt a nyílt csatákban. Károly Róbert és Nagy Lajos is tartott lovagi udvart, gyakori lovagi tornákkal, vadászatokkal és fényűző lakomákkal, így Buda udvara sem maradt el a nyugati királyi udvaroktól. A lovagi kultúra meggyökerezett a magyar nemesség körében: a 14. századra több magyar nemes már páncélos lovagként szolgált a hadseregben. A kor lovagjai fő fegyverként lándzsát és kardot használtak, védőfelszerelésük pedig egyre jobb lett: a láncpáncélt fokozatosan kiegészítették acéllemezek (mellvért, váll- és térdvérték), és az Anjou-korban megjelentek az egész fejet védő, hordó alakú sisakok is.¹⁶

A nehézpáncélzat miatt a nyugati lovag kevésbé volt mozgékony, viszont hatalmas átütő erejük volt.¹⁷ A magyar hadsereg zsenialitása éppen abban rejlett, hogy ötvözte a két típust: a királyi seregben a páncélos lovagok mellett mindig ott voltak a könnyűlovas íjászok is. Ez a kombináció nagyon hatékonynak bizonyult, hiszen egyszerre rendelkeztek egy gyors, mozgékony egységgel és egy lassabb, de erősen páncélozott, nagy ütőerejű egységgel. A magyar lovagok harcértékét növelte, hogy a nyugati lovagokkal ellentétben nagyon jól tudtak íjászodni is, a hagyományos lovagi kiképzésben követelmény volt, hogy tudjanak bánni az íjjal. Minden magyar lovag kiválóan forgatta a kardját, és emellett az íjjal is gyakorlottan bánt, ami meglepetést okozott nyugati ellenfeleiknek.¹⁸

¹⁶BOROSY András: A XI—XIV. századi magyar lovasságról. 1962.

¹⁷FARKAS Ádám: A magyar nehézlovasság fejlődése a 12–14. században. Miskolc, 2019.

¹⁸KOZÁRI József, VIZI Sándor: A nomád íjász és a páncélos lovas (stratégia és taktika a középkorban). In: Hadtörténelmi Közlemények 127. évf. 4. sz. 2014.

Károly Róbert halála után fia, I. Nagy Lajos tovább fejlesztette és próbára is tette a hadszervezetet több hadjáratban is. Uralkodása alatt Magyarország Európa egyik meghatározó katonai hatalmává vált.¹⁹ Lajos idejében egyszerre több fronton vetették be a magyar haderőt: Itáliában, a Balkánon és a Nyugaton is. Híres hadjárata volt az 1347–1348-as és az 1350-es nápolyi hadjárat, melynek során Lajos serege egészen Dél-Itáliáig vonult, hogy megbosszulja öccse meggyilkolását.²⁰ Ezekben a távoli hadjáratokban kitűnt, hogy a király nem a lassú mozgósítású nemesi felkelésre vagy felkészületlen parasztkatonákra támaszkodott, hanem bandériumaira és hivatásos lovagjaira, illetve zsoldosokra épülő, jól szervezett hadakat vitt magával. A korabeli feljegyzések szerint a magyar nehézlovas egységek bár nem voltak túlságosan nagy létszámúak, csatadöntő erőt képviseltek Lajos itáliai hadjárataiban.

2. számú ábra: Nápolyi hadjárat.

Forrás: <https://ku-archivum.kanizsamediahaz.hu/hirek/39300/n%C3%A1polyi-magyar-hadj%C3%A1ratok-capua--1347-> (u.m. 2025.05.05. 09:35)

A király érthető módon a legjobb seregét küldte Itáliába ahelyett, hogy parasztokból, városi polgárokból vagy alkalmi nemesi csapatokból álló gyenge haderőt vitt volna.

A bandériális hadszervezet lehetővé tette, hogy Lajos akár több tízezer fős haderőt is viszonylag gyorsan kiállítson. Itáliai sikerei után a Velencei Köztársaság ellen fordult: az 1350-es években vívott háborúban flottát nem igazán tudott előállítani, de lovagi seregeivel sorra foglalta el a velenceiek dalmáciai erődjait. Végül 1358-ban a zárai békében Velence kénytelen volt lemondani Dalmáciáról Lajos javára. Nagy Lajos a Balkánon is sorra avatkozott be: 1365-ben hadjáratot indított

¹⁹arcanum.com: I. (Nagy) Lajos. Forrás: <https://www.arcanum.com/hu/online-kiadvanyok/pannon-pannon-enciklopedia-1/a-magyarsag-kezikonyve-2/a-magyarsag-tortenete-520/az-anjouk-5AD/i-nagy-lajos-5C6/> (u.m. 2025.04.26. 12:13)

²⁰tudasbazis.sulinet.hu: Nagy Lajos uralkodása. Forrás: <https://tudasbazis.sulinet.hu/hu/tarsadalomtudomanyok/tortenelem/a-kozepkor-tortenete-476-1492/magyarorszag-a-14-15-szazadban/nagy-lajos-uralkodasa> (u.m. 2025.04.26. 12:30)

a bolgárok ellen, elfoglalta Vidin várát, 1370 után pedig, miután megszerezte a lengyel trónt,²¹ észak felé, a litván és orosz fejedelmek ellen is vezetett kisebb hadakat. Ezek a csaták megmutatták, hogy a magyar haderő a különböző terepviszonyokhoz és ellenfelekhez is képes volt alkalmazkodni.

Nyílt ütközetben a magyar lovagsereg rendszerint fölényben volt, míg a rugalmas könnyűlovas portyák a védekező háborúkban jelentettek óriási előnyt. Nem véletlen, hogy Nagy Lajos idejében a Magyar Királyság hadereje rengeteg győzelmet aratott, hírnevet szerezve a környező országokban.

Tehát az Anjou-kor hadseregreformjai modernizálták a magyar haderőt. A bandériumrendszer végett a király olyan hivatásos magánhadseregekre támaszkodhatott, amelyek jobban felszereltek és fegyelmezettebbek voltak a korábbi alkalmi nemesi seregeknél. Eközben a könnyű és nehézlovasság ötvözése biztosította, hogy a magyar hadsereg egyszerre legyen gyors és ütőképes.

Károly Róbert megteremtette a lovagi kultúra alapjait, míg Nagy Lajos alatt ez a hadszervezet fényes sikereket aratott Európa-szerte. A magyar királyság az Anjou-kor végére olyan hadsereggel rendelkezett, amely szervezettségben és harcértékben felzárkózott Nyugat-Európa nagyhatalmaihoz, miközben megőrizte keleti örökségének előnyeit is.²²

1.3 Luxemburgi Zsigmond uralkodása, a huszita hatások

Luxemburgi Zsigmond uralkodása (1387–1437) alatt a Magyar Királyság hadszervezete jelentősen átalakult. Zsigmond korában bel- és külpolitikai kihívások is voltak, illetve a huszita mozgalommal szemben is fel kellett lépni, ami új típusú katonai megoldásokat követelt. Ebben korszakban a hadsereg szerkezete rugalmasabbá, a katonai taktika pedig sokoldalúbbá vált, miközben továbbra is jelen volt a keleti és nyugati harcmodor együttes alkalmazása.²³

Zsigmond uralkodása elején még mindig jelentős szerepet játszottak a nemesi felkelésre épülő seregek, ám az 1396-os nikápolyi csata veresége rávilágított arra, hogy a nemesi bandériumok, a lovagi testületek és a nyugati típusú nehezebb páncélos lovasság nem mindig megfelelő az új típusú török és huszita hadviseléssel szemben.

Nikápolynál a keresztény seregben a francia és német lovagok támadásba lendültek, figyelmen kívül hagyták a magyar vezérkar utasításait, ami vereséghez vezetett. Ez a kudarc hozzájárult ahhoz, hogy Zsigmond, elődeihez képest nagyobb hangsúlyt fektessen a szervezettségre és a taktikára.

²¹tudasbazis.sulinet.hu: Nagy Lajos uralkodása. Forrás: <https://tudasbazis.sulinet.hu/hu/tarsadalomtudomanyok/tortenelem/a-kozepkor-tortenele-476-1492/magyarorszag-a-14-15-szazadban/nagy-lajos-uralkodasa> (u.m. 2025.04.27. 09:28)

²²RUBICON - 27. évf. 5-6. sz. 2016.

²³arcanum.com: II. Zsigmond kora. Forrás: <https://www.arcanum.com/hu/online-kiadvanyok/MagyarNemzetTortenete-a-magyar-nemzet-tortenete-9A23/szalaybaroti-a-magyar-nemzet-tortenete-9A24/magyarorszag-a-vegyes-hazakbol-szarmazott-kiralyok-koraban-8F7/ii-zsigmond-kora-13871437-B07/> (u.m. 2025.04.27. 10:37)

Zsigmond korszakában megerősödött a zsoldossereg szerepe is. A magyar király egyre inkább hivatásos, jól kiképzelt katonákra támaszkodott, akik állandó jelleggel voltak hadrendbe állítva, és nem csak a hadjáratok idején. Ezek a zsoldosok sokféle országból érkeztek, köztük cseh, német, olasz és lengyel harcosok. A zsoldossereg alkalmasabb volt a folyamatos hadviselésre, követték a parancsokat és taktikailag is sokoldalúbbak voltak, mint a nemesi felkelő csapatok.²⁴

A huszita mozgalom elleni harcok új típusú hadviselési módszereket hoztak Közép-Európába. A husziták egyik legismertebb taktikai újítása a "*wagenburg*" vagy szekérvár rendszer volt, megerősített kocsisorokkal védekeztek és mozgásban is képesek voltak összehangolt támadásra. A szekérvár védelmét gyalogosok és lovasok biztosították, miközben belülről puskával, íjjal vagy kisebb ágyúkkal támadtak. Ennek a taktikának hála a tűzfegyverek is több szerepet kaptak, amik még elég újak voltak ekkor.

A magyar hadvezetés fokozatosan igyekezett adaptálni a husziták által alkalmazott taktikákat. Ezek nem csak védelmi szempontból voltak lényegesek, hanem a támadási stratégiák terén is. A magyar seregek több alkalommal alkalmaztak mozgékonyabb, kisebb egységeket, amik gyors portyázásra és visszavonulásra voltak képesek. A huszita mintára szervezett csapatoknál egyre gyakoribb lett a kézi lőfegyverek használata, főleg a cseh zsoldosok körében.

Zsigmond uralkodásának katonai szempontból egyik legjelentősebb hatása a többszintű hadszervezet megjelenése volt: egyszerre jelentek meg a királyi bandériumok, a nemesi felkelők, a határvidék népeiből toborzott félig nomád jellegű lovas portyázók és a hivatásos zsoldosok.²⁵ Ez az egyensúly a keleti és nyugati harcmódor között a Zsigmond-korban is megmaradt, de a hangsúly egyre inkább a modernebb, zsoldosokra épülő, soknemzetiségű haderőre épült.²⁶

1.4 Hunyadiak és a Fekete sereg kialakulása

A Hunyadi-család felemelkedése, katonai sikereinek fontos szerepe volt Magyarország középkori hadtörténetében. Hunyadi János hadvezéri tevékenysége alapvetően új irányokat hozott a magyar hadszervezet fejlődésének. Az 1440-es évektől kezdve Hunyadi felismerte, hogy a hagyományos bandériális haderő és a nemesi felkelők hadereje önmagában már nem elegendő a török előrenyomulás feltartóztatására.²⁷ Ezért nagy hangsúlyt fektetett a könnyűlovasságra és a zsoldos egységekre, amik gyors és rugalmas mozgással hatékonyan reagálhattak a török csapatok hadműveleteire.

Az 1443–1444-es úgynevezett „hosszú hadjárat” során Hunyadi serege sikeresen alkalmazta a vegyes összetételű haderőt: a páncélos nehézlovasok mellett a könnyűlovasság és a gyalogos

²⁴C. TÓTH Norbert Luxemburgi Zsigmond uralkodása. Kossuth Kiadó Zrt. 2013.

²⁵KRISTÓ 1998.

²⁶KRISTÓ 1998.

²⁷ENGEL 1996.

egységek együttműködése jelentette az erősségüket.²⁸ Ekkor vált gyakorlattá az, hogy a harcmezőn külön-külön manőverező alakulatokat használtak, amelyek képesek voltak bekerítésekre, visszavonulás színlelésére és gyors ellentámadásokra. Hunyadi székely és kun lovasai továbbra is megőrizték a keleti nomád taktikát, különösen a gyorsaság, meglepetés és a nyílzápor alkalmazásában.

Az 1456-os nándorfehérvári diadal során Hunyadi János hadvezéri tevékenysége csúcsára ért. A vár védelmét irányító erők egyesítették a profi katonai szervezettséget a vallási fanatizmussal, amit Kapisztrán János szónoklatai tápláltak.²⁹ A seregek között nagy számban szerepeltek nem csak nemesek, hanem parasztok, városi polgárok és kézművesek is. A védelem mozgékony, kitörésekre is képes volt, miközben belül a várban állandó készenlétben volt a tüzérség. A győzelem nagy részben Hunyadi hadvezetésének, illetve a kombinált, összetett haderő megfelelő együttműködésének volt köszönhető.

Mátyás király trónra lépésével is egy új korszak kezdődött a magyar hadszervezésben. A király felismerte, hogy a külső fenyegetésekkel (oszmánok) és a belső hatalmi egyensúly megőrzésével szemben egyedül egy állandó, hivatásos hadsereg lehet hatékony. Ennek eredményeként jött létre a „Fekete sereg”, amely korszerűségével kiemelkedett a korabeli európai haderők közül.

A Fekete sereg főleg zsoldos katonákból állt, akiket rendszeresen fizettek, és akiket nemesi kötelesség nem, csak szakmai hivatás kötött a hadviseléshez.³⁰ Tagjai különböző nemzetiségűek voltak: magyar, cseh, német, lengyel, szerb, sőt olasz és dalmát katonák is szolgáltak benne. Békében is fenntartották a hadsereget, létszáma elérte a 8000–10000 főt, hadjáratok idején pedig a 15–20 ezer főt is.

A Fekete sereg összetétele elég vegyes volt. Kiemelkedett benne a pikás gyalogság, a nehézlovasság és a mozgékony könnyűlovas egység. A sereg fegyverzete korszerű volt: kard, lándzsa, páncélököl, illetve kezdetleges kézi lőfegyverek is megjelentek. A nehézpáncélzatú lovasok testét teljes egészében borította a vértesz, gyakran egész testet fedő láncinget vagy lemezevértet viseltek. A Fekete sereg elit gyalogosai és lovagjai közül sokan *láncvértet* hordtak, ami a korabeli leírás szerint kb. 20000 láncszemből állt, tunikaformájú volt és teljesen befedte a testet. A páncél mellé sisak, kéz- és lábvért is járt, a lovak pedig gyakran kapucnis sisakot és mellvértet kaptak.³¹

²⁸Orbán Gábor: Hunyadi Mátyás legendás zsoldosai – Mitől volt „fekete” a Fekete sereg? Forrás: <https://www.scribd.com/document/830133351/Hunyadi-Matyas> (u.m. 2025.04.27. 13:07)

²⁹RUBICON 29. évf. 10. sz. 2018.

³⁰Orbán Gábor: Hunyadi Mátyás legendás zsoldosai – Mitől volt „fekete” a Fekete sereg? Forrás: <https://www.scribd.com/document/830133351/Hunyadi-Matyas> (u.m. 2025.04.27. 13:07)

³¹lexikon.katolikus.hu: Hadszervezet Magyarországon. Forrás: <https://lexikon.katolikus.hu/H/hadszervezet%20Magyarorsz%C3%A1gon.html> (u.m. 2025.04.27. 14:18)

3. számú ábra: Fekete sereg páncélos lovasa.

forrás: <https://www.flickr.com/photos/66406783@N04/6233909804/> (u.m. 2025.05.05. 09:40)

A hadsereg sikerességét számos hadjárat bizonyította: 1479-ben a kenyérmezei csatában a Fekete sereg és a székely hadak közösen verték meg az oszmán sereget. Emellett Mátyás király 1485-ben elfoglalta Bécset, és ide helyezte székhelyét. A Fekete sereg hatékonysága, mozgékonsága és fegyelme miatt példaként szolgált más királyi udvarok számára is. A sereg vezetői között említhető például Kinizsi Pál, aki a népi eredetű származása ellenére félelmetes nehézlovassági egységeket vezetett, valamint Báthori István, aki a gyalogság és a tüzérség összehangolt irányításában tűnt ki.³²

Mátyás serege nem csak nyílt csatákban, hanem ostromokban is jeleskedett. A tüzérség, főleg az ostromágyúk, kiemelt szerepet kaptak a bécsi és stájerországi hadműveletek során. A hadjáratok során rögzített menetidők, élelmezési láncok és hadimunkások is mutatják, hogy Mátyás hadserege modern, szervezett rendszerben működött.

A Fekete sereg bukása viszont szorosan összefügg Mátyás halálával (1490) és az utódok tehetetlenségével. A korona visszakerült a Jagellókhoz, és II. Ulászló idején a sereg zsoldfizetés nélkül maradt. Az egykori Fekete sereg tagjai mivel nem kaptak zsoldot, fosztogatni kezdtek, ami miatt a király kénytelen volt 1492-ben fegyverrel felosztatni őket.³³

1.5 A két hadikultúra ötvöződése, a magyar sereg sajátosságai

A középkori magyar hadsereg különleges példája annak, hogyan is képes egy ország katonai rendszere többféle kulturális és taktikai örökség egyesítésére. A magyar hadsereg esetében a keleti nomád harcmodor és a nyugati lovagi kultúra ötvöződése nem csak egymás mellett élést jelentett,

³²RUBICON 27. évf. 4. sz. 2016.

³³BÁNKLAY 2001.

hanem tényleges szintézist, ami a korszakban nagyon komoly, ütőképes és eredményes haderőt eredményezett.

A honfoglaló magyarok által hozott könnyűlovas íjászat hosszú időn át fennmaradt, és számos elemében túlélte az államalapítást követő évszázadokat is. A sztyeppei harcmodor fő jellemzői, mint például a mozgékonyaság, a gyors rajtaütések, a nyílzáporral való gyengítés, a színlelt megfutamodás még a 15. század végén is megtalálhatóak voltak a magyar könnyűlovas egységeknél. Ezek az elemek különösen hasznosak voltak a török portyázók, vagy éppen a huszita stílusú zárt formációk ellen.³⁴

Ugyanakkor az államalapítással és a kereszténység felvételével elkerülhetetlen volt a nyugati lovagi hadkultúra térhódítása. Már a 11. században megjelennek a nehézpáncélos lovagok, akiket a királyi udvar és az egyházi méltóságok is támogattak. A 14. században, főként Károly Róbert és Nagy Lajos uralkodása idején, a magyar hadsereg már teljes mértékben alkalmazta a nyugat-európai bandériumrendszert és a lovagi hadviselés formáit. Az akkori csatákban a nehézlovasság alkotta a haderő ütőerejét, különösen jól látható ez például a 1347-es nápolyi hadjáratban.³⁵

A két harcmodor nem leváltotta, hanem kiegészítette egymást. A magyar hadsereg egyik legnagyobb előnye éppen ebben a sokszínűségben rejlett: a nyugati nehézlovasság ereje és a keleti könnyűlovasok gyorsasága olyan taktikai lehetőségeket adott, amelyekkel sem a nyugati, sem a keleti ellenfelek nem tudtak önállóan versenyre kelni. A 15. századi Hunyadi-hadjáratok során a nehézlovas csapásokkal kiegészített portyázó székely és kun könnyűlovasság lehetővé tette, hogy a magyarok szinte bármilyen terepen hatékonyan harcoljanak.

A magyar hadsereg sajátossága volt továbbá a társadalmi rétegek széles körű bevonása a hadviselésbe. A székelyek és kunok tovább vitték a nomád harcmodort, a városi milíciák és paraszti bandériumok pedig a népfelkelésből fejlődtek ki, míg a nemesi bandériumok és a királyi zsoldossereg a hivatásos hadsereg elődjai lettek. Ez a többkomponensű rendszer lehetővé tette, hogy különféle háborús helyzetekben rugalmasan alkalmazkodjon a hadsereg.

Kiemelendő például a Fekete sereg szerkezete, ahol a keleti gyorsaság és a mozgékonyaság ötvöződött a nyugati páncélos, ütőerejű formációkkal. A Fekete sereg gyalogos egységei, főleg a pikások, zárt rendben vonultak és védekeztek, míg a könnyűlovasság gyakran hajtott végre oldaltámadásokat és portyákat. Az oszmánok elleni kenyérmezei csata (1479) jól mutatja a szintézis sikerességét: a magyarok Kinizsi Pál és Báthori István vezetésével nyílt terepen, több hullámban csaptak le a török seregre, sikeresen kombinálva a rohamozó nehézlovasságot és a manőverező lovas íjászokat.³⁶

³⁴katonahoseink.militaria.hu: Lovasság (huszárság). Forrás: <https://katonahoseink.militaria.hu/cms/lovassag-huszarsag> (u.m. 2025.04.27. 15:35)

³⁵KURCZ Ágnes: Lovagi kultúra Magyarországon a 13–14. században. Akadémia Kiadó, Budapest, 1988.

³⁶honvedelem.hu: A Fekete sereg titkai. Forrás: <https://honvedelem.hu/hirek/honvedelmi-miniszter/a-fekete-sereg-titkai.html> (u.m. 2025.04.27. 16:37)

4. számú ábra: Magyar lovagok páncélja.

Forrás: <https://www.flickr.com/photos/66406783@N04/6280805179> (u.m. 2025.05.05. 10:11)

A hadfelszerelések terén is megfigyelhető a kelet és nyugat ötvöződése. A könnyűlovasok még sokáig viseltek bőrpáncélt, sodronyujjat és süveget, a nyugati hatásra pedig fokozatosan terjedtek el a lemezpáncélok, a teljes testet védő vérték és a nehéz láncingek. A páncélzat egy része hazai műhelyekből került ki, például Pozsony, Buda vagy Brassó fegyverkovács műhelyeiből, de importált darabok is megjelentek Itáliából és Németországból. A középkori magyar hadsereg tehát nem csak katonai szervezatként volt eredményes, hanem egyfajta kulturális szintézist is megvalósított. A keleti nomád és a nyugati lovagi hagyományok együttélése és összefonódása tette lehetővé, hogy Magyarország hosszú évszázadokon keresztül sikerrel álljon helyt Európa keleti határán, gyakran túlerővel szemben is.³⁷

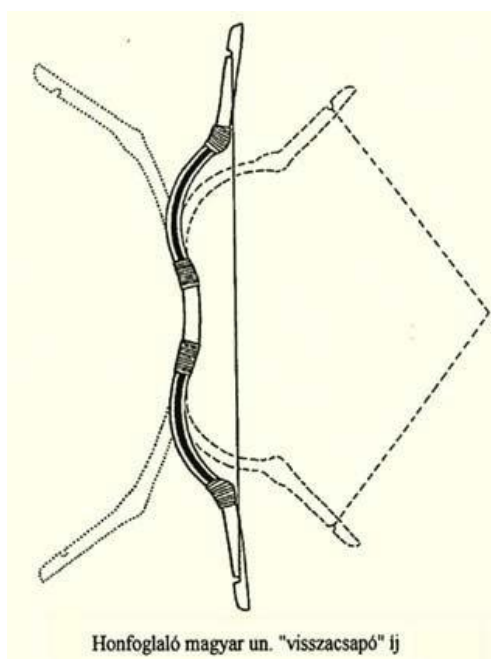
³⁷oroszlansziv.hu: A középkori magyar hadsereg. Forrás: https://www.oroszlansziv.hu/?page_id=17 (u.m. 2025.04.27. 17:09)

II. FEJEZET

KELETI NOMÁD HAGYOMÁNYOK TOVÁBBÉLÉSE ÉS ÁTALAKULÁSA

2.1 A honfoglalás kori harcmódor és öröksége a középkori hadseregben

A honfoglalás korának magyar hadviselése alapvetően a keleti, nomád sztyeppe népek katonai kultúrájára épült. A 9–10. századi magyar hadsereg legfontosabb egységei a könnyűlovas íjászok voltak, akik gyorsaságuk és mozgékonyaságuk miatt voltak nagyon hatékonyak. Ennek a könnyűlovas hadviselésnek a fő jellemzője a portyázó harcmódor volt, amit Európa-szerte rettegett taktikai módszerként tartottak számon.³⁸ A magyar harcosok rendkívül jól használták ki lovaik mozgékonyaságát és az összetett reflexij nagy lőtávolságát. A lovasok képesek voltak gyors rajtaütéseket végrehajtani, majd hirtelen visszavonulást színlelve új pozíciót felvenni.³⁹

5. számú ábra: Honfoglaló „visszacsapó” íj

Forrás: <https://baloghpet.com/2018/06/16/az-osmagyarok-fegyverzete/> (u.m. 2025.05.05 13:40)

A korai magyar hadjáratok során jól bevált taktika volt a színlelt megfutamodás alkalmazása. A csata során a magyar lovasok látszólag menekülni kezdtek, ezzel elcsalva az ellenséget saját biztonságos pozíciójából.⁴⁰ Miután az ellenfél üldözni kezdte őket, a magyar lovas íjászok váratlanul megfordultak a nyeregben és pontos lövésekkel pusztították el az az őket üldöző csapatokat. Ez a taktika pedig rengeteg sikeres hadjáratához vezetett Európa szerte. Nagyon jó példa erre a 899-es brentai csata, ahol a magyarok döntő vereséget mértek Berengár itáliai király haderejére, valamint a

³⁸lexikon.katolikus.hu: Hadszervezet Magyarországon

<https://lexikon.katolikus.hu/H/hadszervezet%20Magyarorsz%C3%A1gon.html> (u.m. 2025.05.05. 13:48)

³⁹KRISTÓ Gyula: Az Árpád-Kor háborúi. Zrínyi Katonai Kiadó, Budapest, 1986

⁴⁰KOZÁRI, VIZI A nomád íjász és a páncélos lovas (stratégia és taktika a középkorban). 2014.

907-es pozsonyi csata, ahol a bajor csapatokat teljesen szétverték, biztosítva ezzel a magyar uralmat a Kárpát-medencében.⁴¹

A magyar könnyűlovasok fegyverzete szintén a keleti harci kultúra hagyományaira épült. Legfontosabb fegyverük az összetett reflexíj volt, fa, szaru és ín kombinációjából készült, és hatótávolságával túlszárnyalta az akkori európai íjakat.⁴² A nyílhegyek könnyen áthatoltak a bőrpáncélon, gyakran még a sodronyingeken is.

Közelharcban a magyar harcosok elsősorban a szablyát, egy hajlított, egyélű kardot használtak, ami a könnyű súlya miatt tökéletes volt a lovas harcra. Védőfelszerelésük többnyire könnyű bőrpáncélból vagy sodronyingből állt, ez kellő védelmet biztosított, miközben a mozgékonytságot nem korlátozta annyira. Több régészeti leletet is találtak például: Karoson és Tiszabezdén amik bizonyítják, hogy a honfoglaló harcosok tudatosan választották a könnyű, de mégis ellenálló felszerelésüket.⁴³

A nomád eredetű harcmódor jelentős átalakuláson ment keresztül az államalapítás után. Szent István király uralkodása alatt elkezdődött a nyugati lovagi kultúra terjedése Magyarországon, ami lassan kiszorította a nomád harcmódort. Ugyanakkor ezek az elemek nem tűntek el teljesen, hanem tovább éltek a középkor későbbi szakaszában is, különösen a határvédő székelyek, kunok és besenyők körében.⁴⁴ Ezek a csoportok még évszázadokkal később is őrizték a nomád gyökereiket, ezzel hozzájárultak a magyar katonai hagyományok megőrzéséhez. A vegyesházi királyok idején ezek a könnyűlovas alakulatok továbbra is jelentős szerepet játszottak a magyar hadseregben.

Zsigmond király uralkodása alatt, majd később Hunyadi János hadjárataiban, a nomád hagyományok újra előtérbe kerültek a török elleni harcokban. Hunyadi különösen nagy hangsúlyt fektetett a könnyűlovas egységekre, ezek teljesen alkalmasak voltak felderítésre és gyors rajtaütésekre. A könnyűlovasság mozgékonyága lehetővé tette, hogy a magyar hadsereg hatékonyan reagáljon a török seregek hadmozdulataira, és az ellenséges előrenyomulásokat gyors portyázásokkal akadályozza meg.

Ez a nomád harcmódor örökség egészen a késő középkorig fennmaradt, ami jól mutatja, hogy mennyire hatékony is volt. A magyar hadsereg sajátosságát éppen ez a kettősség adta: a nyugati lovagi fegyverzet mellett továbbra is jelen voltak azok az elemek, amelyek a honfoglaló magyarok keleti gyökereiből származtak. Ez a kettősség pedig taktikai rugalmasságot⁴⁵ biztosított a magyar seregek

⁴¹Turul.info: Brentai csata <https://turul.info/napok/brentaicsata> (u.m. 2025.05.05. 14:07)

⁴²TOMPA Balázs: A puszták íjainak és harcosainak története a Kárpát-medencében

⁴³B. SZABÓ János: Gondolatok a XI-XIV. századi magyar hadviselésről. A fegyverzet, a harcmód és a taktika összefüggéseinek kérdései

⁴⁴Mek.oszk.hu: A honvédelem és hadiszervezet ügye István király idején <https://mek.oszk.hu/09400/09477/html/0003/145.html> (u.m. 2025.05.05. 14:41)

⁴⁵Wargame.hu: Hunyadi János serege <https://wargame.hu/hunyadi-janos-serege> (u.m. 2025.05.05. 14:59)

számára, illetve hozzájárult ahhoz, hogy a középkor végéig számos sikeres hadjáratot tudtak végrehajtani különféle ellenségekkel szemben.

2.2 A könnyűlovasság szerepe és keleti technikák túlélése a vegyesházi korban

A vegyesházi királyok kora (1301–1526) alatt a magyar hadsereg könnyűlovas egységei továbbra is a keleti nomád harcmódorra épültek. Ezek a csapatok elsősorban az ország határainak védelmében, valamint gyors és hatékony portyázó hadjáratok során kaptak fontos szerepet. Ekkoriban különösen a kunok és székelyek képviselték a keleti könnyűlovasság hagyományait,⁴⁶ akik taktikai rugalmasságukkal és mozgékonyaságukkal nagyban hozzájárultak a magyar seregek sikeres hadműveleteihez.

A kunokat még IV. Béla telepítette le a tatárjárás után az ország középső területein, a Duna–Tisza közén, valamint az Alföld egyéb részein. Jelentőségük azonban a vegyesházi korban vált különösen kiemelkedővé. Zsigmond király uralkodása alatt (1387–1437) például a kun lovascsapatok gyakran teljesítettek szolgálatot a déli határok mentén. Feladatuk főként az oszmán törökök előretörésének lassítása és zavarása volt. Egyik legismertebb ilyen bevetésükre az 1396-os nikápolyi csatát megelőző időszakban került sor, amikor a magyar könnyűlovasok kisebb rajtaütéseikkel igyekeztek megtörni a török seregek szervezettségét. A kunok ekkoriban is megőrizték jellegzetes fegyvereiket: a reflexíjat, a könnyű szablyát, valamint a könnyű sodronyinget, aminek hála gyorsan tudtak manőverezni⁴⁷ és hosszú portyákat véghezvinni

6. számú ábra: Nikápolyi csata. Sébastien Mamerot festménye

forrás: <https://magyarnemzet.hu/mozaik/2021/09/a-nikapolyi-csata-es-elozmenyei>

(u.m. 2025.05.05. 14:50)

⁴⁶KRISTÓ 1988.

⁴⁷Arcanum.com: A nikápolyi csata <https://www.arcanum.com/hu/online-kiadvanyok/Banlaky-banlaky-jozsef-a-magyar-nemzet-hadtortenelme-2/9-i-maria-ii-kis-karoly-es-zsigmond-kora-13821437-14D4/vi-hadjaratok-zsigmond-egyeduli-kiralysaga-alatt-1396-tol-1437-ig-1592/2-a-nikapolyi-csata-1396-szeptember-28-an-15B5/> (u.m. 2025.05.05. 15:17)

A székelyek katonai szervezete szintén a könnyűlovas hagyományokat követte, bár az ő szerepük elsősorban Erdély keleti és délkeleti határainak a védelme volt. A székely katonák közösségi alapon szerveződtek, katonai szolgálataikért cserébe pedig különleges kiváltságokat élveztek. A székelyek alkalmazása elég változatos volt: gyors rajtaütések, ellenséges vonalak zavargatása, illetve felderítés. A 15. század közepén Hunyadi János törökellenes hadjáratai során rendszeresen alkalmazta őket ilyen feladatokra. Az 1443–1444-es hosszú hadjárat alatt például a székely könnyűlovas egységek a Balkánon hatoltak mélyen az ellenséges területekre, rendszeres támadásokkal⁴⁸ gyengítve az oszmán helyőrségeket.

A könnyűlovasság harcmódorának kulcsa a gyorsaság volt. Az összetett reflexíj lehetővé tette, hogy biztonságos távolságból, még mozgás közben is pontos lövéseket adjanak le. Ez a taktika komoly előny volt a nehézlovassággal szemben, ami már kevésbé tudta követni a magyar lovasok mozgását. Közelharcra szintén felkészültek voltak, ehhez elsősorban a szablyát használták. Lóháton harcolva ez a könnyű, egyélű kard különösen hatékony volt. A harci viseletük továbbra is nomád jellegű maradt, könnyű páncélzat, sisak vagy süveg, valamint bőrből készült felszerelés jellemezte őket. Megtalálhatóak voltak még a kisebb pajzsok is, amik elegendő védelmet nyújtottak a távolból érkező lövedékekkel szemben, ugyanakkor mozgásukat nem korlátozták jelentősen.

A könnyűlovasság a határvédelem mellett fontos szerepet játszott a törökök elleni nagyobb ütközetekben is. Az 1448-as rigómezei csatában Hunyadi könnyűlovasai előőrsként és felderítőként tevékenykedtek, gyors támadásaikkal zavarták meg a török előrenyomulást. Hasonló szerepük volt a várnai ütközetben is 1444-ben, ahol a könnyűlovasok többször próbálták az oszmán sereg szervezettségét kisebb rajtaütésekkel megbontani. Bár ezek az ütközetek nem végződtek magyar győzelemmel, a könnyűlovasság harci képessége és taktikai jelentősége minden⁴⁹ alkalommal bebizonyosodott.

Fontos megemlíteni még Mátyás király uralkodását (1458–1490), aki több katonai reformot is végrehajtott. Bár ekkor a nehézlovasság és gyalogság szerepe nőtt, Mátyás hadseregében a könnyűlovas egységek továbbra is nagyon fontosak maradtak. Mátyás végvárrendszerben állomásozó könnyűlovasok gyakran portyáztak ellenséges területen, vagy zavaró támadásokat indítottak a török utánpótlási vonalak ellen. Ezek a feladatok bizonyították, hogy a könnyűlovas taktika még a 15. század végén sem veszítette el jelentőségét a magyar katonai stratégiában.

⁴⁸Hunyadi János élete és harcai a törökök ellen <http://tortenelemcikkek.hu/node/231> (u.m. 2025.05.05. 15:47)

⁴⁹TARJÁN M. Tamás: Véget ér a második rigómezei csata <https://rubicon.hu/hu/kalendarium/1448-oktober-19-veget-er-a-masodik-rigomezei-csata> (u.m. 2025.05.05. 16:19)

2.3 Keleti fegyverzet: íjak, szablyák, láncvérték és átalakulásuk

A középkori magyar hadseregben használt fegyverzet a honfoglalás korából származik, viszont a későbbi évszázadokban nagy változásokon ment keresztül.⁵⁰ Ezek közül a fegyverek közül kiemelkedő az összetett reflexíj, a szablya, illetve a láncingek és páncélzatok.

Az egyik legismertebb és legfontosabb keleti fegyver a reflexíj volt. Ez az íj típus már a honfoglalás idején is nagyon elterjedt volt a magyar harcosok körében. Különlegessége szerkezetében rejlett, hiszen az íj elkészítésekor fa, szaru és állati inak rétegeit használták fel, amiket végül összeragasztottak.⁵¹ Az elkészült íj formája enyhén visszahajlított volt, ez pedig lehetővé tette, hogy a nyílvevő jelentősen nagyobb erővel és hatótávolsággal repüljön ki belőle, mint a nyugati típusú egyszerű íjakból. A magyar lovas íjászok így biztonságos távolságból képesek voltak nagy pontossággal támadni, komoly veszteségeket okozva az ellenség soraiban.⁵² Egy jó minőségű reflexíj akár 250–300 méterre is képes volt pontos lövést leadni, ami messze meghaladta a kortárs európai íjak teljesítményét. Ezeket az íjakat nomád eredetük ellenére még a 15. században is sokszor használták a magyar könnyűlovas egységek, különösen a kun és székely katonák.⁵³ Ennek bizonyítékai a késő középkorból fennmaradt íjászabrázolások, amik szépen mutatják, hogy ezek a fegyverek szinte változatlan formában szolgálták a magyar sereget egészen a mohácsi vészig.

7. számú ábra: Honfoglaláskori szabla replika

forrás: https://tortenelem-mindenkinek.blog.hu/2022/02/05/a_honfoqlalo_magyarok_fegyverzete

(u.m. 2025.05.05. 16:30)

⁵⁰KISZELY István: A magyar nép őstörténete. 2001.

⁵¹Traditionalbowshop.com: Hogyan készültek őseink íjai? Forrás: <https://traditionalbowshop.com/gb/blog/hogyan-keszultek-oseink-ijai-b4.html> (u.m. 2025.05.05. 17:11)

⁵²KOZÁRI, VIZI 2014.

⁵³Lovasíjász őstörténetünk. Forrás: <https://www.lovasok.hu/lovasok-a-magyar-lovaskulturaert-program/magyar-lovaskultura/lovasijasz-ostortenetunk/> (u.m. 2025.05.05. 17:46)

A keleti eredetű közelharc fegyverek közül a szablya volt a legjellegzetesebb. Ez az egyélű, enyhén görbített kard nagyon hatékony volt vágásokra, ami a lovas harc során nyújtott nagy előnyt. A szablyák elég könnyűek és jól kiegyensúlyozottak voltak, ezzel lehetővé tették a gyors, dinamikus mozgást. Magyarországon a honfoglalás korától kezdve használták őket, de a 14–15. században formájuk és kialakításuk kicsit változott, már nyugati hatásokat is mutatott. Például Mátyás király Fekete seregének fegyverzetében is jelentős szerepet kaptak a szablyák. Ezeknek a kardoknak a hossza általában 70–90 centiméter között mozgott, pengéjük enyhén ívelt volt, ami a vágások erejét növelte. Régészeti ásatásokon feltárt darabok közül a legszebbeket gyakran aranyozott⁵⁴ vagy ezüstözött markolattal látták el, ami arra utal, hogy nemcsak hatékony, hanem rangjelző fegyverként is szolgáltak.

A védőfelszerelés közül fontosak voltak a láncvérték, amik apró, egymásba fűzött vasláncokból álltak, sodronyinként védték a harcos testét. Egy átlagos láncing kb. 20–30 ezer láncszemből állt, és elkészítése elég hosszú időt vett igénybe, emiatt értékes felszerelésnek számított.⁵⁵ A magyar könnyűlovasok általában rövidebb, combközépig érő sodronyingekeket hordtak, ezek alá több réteg textil vagy bőrvértet is viseltek, így növelve védőhatásukat. A láncing könnyűsége és hajlékonysága lehetővé tette, hogy viselője gyorsan és szabadon mozoghasson lóháton is, miközben megfelelő védelmet biztosított az ellenséges fegyverek, különösen a nyílvesszők és könnyebb vágófegyverek ellen. A láncvérték mellett használtak még egyszerűbb bőrpáncélokat is, ezeket sokszor vaslemezekkel vagy szegecsekkel erősítették meg. Ezek a felszerelések egyszerre voltak könnyűek és hatékonyak, ideálisak a lovasíjászok mozgékony⁵⁶ harcmodorához.

⁵⁴Fegyverek Mátyás király korában. Forrás: <http://users.atw.hu/fhhk/matyas.html> (u.m. 2025.05.05. 18:19)

⁵⁵Az Árpád-házi királyok hadserege- II. rész. Forrás: https://lemil.blog.hu/2020/04/29/az_arpad-hazi_kiralyok_hadserege-ii_resz?layout=5 (u.m. 2025.05.05. 18:35)

⁵⁶BOLDOG Zoltán: Harcosok a magyar honfoglalás korából. Forrás: <https://arpad.abtk.hu/hu/cikkek/magyar-ostorteneti-temacsoport/harcosok-a-magyar-honfoglalas-korabol-1-kozep-es-delkelet-europa> (u.m. 2025.05.05. 18:56)

8. számú ábra: Láncing.

Forrás: <https://abaujvarvitezei.qportal.hu/qindex.php?pg=35260289&nid=6272659> (u.m. 2025.05.05. 18:09)

Az idők során ezek a keleti eredetű fegyverek fokozatosan keveredtek a nyugati elemekkel. A szablyák kialakításában például nyugati technikákat és motívumokat is alkalmaztak, a láncvérték és páncélok pedig egyre „nyugatiasabbak” lettek. A 15. századra a magyar könnyűlovasság fegyverzetében megjelentek olyan európai eredetű elemek is, mint a nyugati stílusú sisakok és vérték. Ennek ellenére a keleti eredetű fegyverek, főleg a reflexíj és a szablya, továbbra is megmaradtak⁵⁷ a magyar seregek harcmódorában.

A fegyverek átalakulásában nagy szerepet játszott a folyamatos török fenyegetés. Az Oszmán Birodalommal szemben a magyar hadseregnek folyamatosan alkalmazkodnia kellett, ami elősegítette a keleti harci eszközök és technikák fennmaradását, sőt, továbbfejlesztését. A magyar katonai vezetők gyorsan felismerték, hogy a török könnyűlovas egységekkel szemben csak hasonló, mozgékony és jól felszerelt alakulatokkal lehet eredményesen harcolni. Ezért a magyar könnyűlovasság keleti jellegű fegyverzete, főleg a 15. században, egyáltalán nem tekinthető elavultnak,⁵⁸ éppen ellenkezőleg, tökéletesen megfelelt a kor hadviselési követelményeinek.

A keleti eredetű magyar fegyverzet tehát évszázadokon keresztül alkalmazkodott. A honfoglalás korától egészen a mohácsi csatáig (1526) fontos szerepe volt a magyar hadviselésben.

⁵⁷B. SZABÓ János: Hunyadi János hadserege és hadvezetése. Forrás: <https://bbc-history.hu/hunyadi-janos-hadserege/> (u.m. 2025.05.05. 19:19)

⁵⁸Hadszervezet. Forrás: <https://m.militaria.hu/digitalis-hadtortenelem-hadtorteneti-oktatasi-csomagok-iskolak-szamara/magyarorszag-hadtortenele-895-1526-ig/magy-hadtort-895-1526-a-hadszervezet> (u.m. 2025.05.05. 19:35)

2.4 Keleti viselet, hadifelszerelés és harci öltözet

Alapvetően a középkori magyar hadsereg katonáinak felszerelése, viselete megőrizte a keleti, nomád eredetét, ami még a honfoglalás idején alakult ki, viszont idővel fokozatosan keveredett a nyugati elemekkel is, ennek ellenére még a vegyesházi királyok alatt is jelen maradtak azok a felszerelések, amiket még a keleti sztyepei hagyományokból származtak.

A magyar könnyűlovas harcosok egyik legjellemzőbb ruhadarabja a kaftán volt, nomád eredetű, térd alá érő, hosszú, derékban szűkített, gyakran elől gombos vagy övvel zárt ruházat volt. A kaftán nem csupán praktikus ruhadarabként szolgált, hanem rangot és társadalmi státuszt is jelölt. Általában selyemből vagy posztóból készítették, gazdagabb katonák esetében gyakran nemes anyagokkal, például arany, vagy ezüstszállal is díszítették.⁵⁹ Több régészeti lelet is bizonyítja, hogy a kaftán viselése elterjedt volt a magyar nemesség és a katonai elit körében még a késő középkorban is. Ez szintén jól mutatja, hogy nem merül feledésbe a keleti kultúra.

Fejfedőként a honfoglaló magyarok körében a süveg volt elterjedve, ami szintén egészen a vegyesházi korszak végéig használatban maradt. A süveg általában kúpos alakú, prémmel vagy egyszerű textillel bélelt sapka volt, nemcsak az időjárás ellen védett, hanem a viselő rangját is jelezte, különböző díszekkel. A nemesek süvegeit gyakran díszítették értékes ékkövekkel. A kunok és a székelyek viseletében volt főleg gyakori ez a fejfedő, amit akár harc közben is használtak.

A lábbeli tekintetében is nomád örökség figyelhető meg: a magyar harcosok csizmája általában puha bőrből készült, magas szárú és kényelmes volt, alkalmas hosszabb lovaglásokhoz. A régészeti leletek, például a karosi honfoglalás kori temető sírjaiból előkerült csizmaleletek arra utalnak, hogy ezeket a lábbeliket gondosan készítették, olykor fém veretekkel és egyéb dekorációkkal látták⁶⁰ el, hogy viselőjük rangját és státuszát kifejezzék.

A magyar katonák felszerelésének egyik legfontosabb kiegészítője volt a bőrv és az azon viselt tarsoly. A tarsoly kis méretű, bőrből vagy textilből készült, díszített, övre erősített tárolóeszköz volt, ebben kisebb tárgyakat, például: tűzszerszámot, pénzt, személyes tárgyakat tartottak. A tarsolyokat fémből, például ezüsből készült veretekkel és díszítőelemekkel „*ornamentikával*” látták el.⁶¹ Jó példa erre a honfoglaló sírokból előkerült úgynevezett „tarsolylemezek”, amik nemcsak használati tárgyak, hanem művészi alkotások is voltak,⁶² finoman kidolgozott motívumokkal és szimbolikus jelentéssel. A vegyesházi korban ezek a díszes tarsolyok, bár egyszerűbb formában, továbbra is használatban maradtak, leginkább a határvédő katonák körében.

⁵⁹PAPP György: Lovas íjász őstörténetünk. Forrás: <https://www.lovasok.hu/lovasok-a-magyar-lovaskulturaert-program/magyar-lovaskultura/lovasijasz-ostortenetunk/> (u.m. 2025.05.05. 19:53)

⁶⁰Őseink ruházata. Forrás: <https://kurultaj.hu/2024/05/oseink-ruhazata-viseletajanlo/> (u.m. 2025.05.06. 09:13)

⁶¹KRISTÓ 1986.

⁶²BOLDOG Zoltán: A honfoglalás kori öv és tartozékai <https://arpad.abtk.hu/hu/cikkek/magyar-ostorteneti-temacsoport/honfoglalas-kori-ov-es-tartozekai> (u.m. 2025.05.06. 09:40)

A nomád hadikultúra másik fontos öröksége volt a nyeregtakaró, amik díszes, keleti motívumokat mutató textilek voltak, ezek védték a lovat és a lovas lábát is. Gyakran hímezték, díszítették, keleti mintákkal látták el, ami nemcsak esztétikai volt, hanem a lovas rangját is jelezte. A nyeregtakaró mellett a lovasok felszerelésének részét képezték a különféle bőrből készült tegezék és íjtegezék is, amikben nyilaikat és íjukat tárolták.⁶³ Ezek a tegezék szintén díszítve voltak, sokszor ezüstveretekkel vagy más nemesfém-ből készült díszítésekkel.

A középkor előrehaladásával a magyar viseletben folyamatosan megjelentek nyugati elemek is, főleg a 14–15. században, amikor a magyar nemesség viselete részben az európai lovagi kultúra hatására átalakult. A magyar katonák harci viseletében már jelen voltak a nyugati páncéltípusok, mint például a részleges lemezpáncélok és különböző nyugati stílusú sisakok is. Ennek ellenére a könnyűlovas csapatok körében például a székelyeknél és kunoknál, továbbra is megmaradt a keleti jellegű, könnyű öltözet, aminek hála megmaradt a mozgékonyaságuk is. A nyugati és keleti elemek keveredése jól kivehető volt a 15. század második felében, például Mátyás király Fekete seregében⁶⁴ is, ahol a zsoldosok nyugati felszerelés mellett továbbra is alkalmazták a könnyűlovas egységeket.

A keleti viselet és felszerelés tehát folyamatosan alakult, a magyar hadsereg egyedi jellegét adta, amivel képesek voltak különböző harci körülmények között is hatékonyan dolgozni.

2.5 A nomád hadművészet átalakulása a vegyesházi korszak végére

A vegyesházi királyok korszakának végére a magyar hadsereg harcmodora egy összetett és egyedi szintézissé alakult, amiben a keleti nomád elemek és a nyugati lovagi hadviselés ötvöződött.⁶⁵ A korábbi, csak könnyűlovas, portyázó taktikák már nem voltak önmagukban elegendőek a megváltozott európai és balkáni viszonyokhoz. A Magyar Királyság főleg az oszmán fenyegetés miatt új típusú hadszervezetet hozott létre.

A nyugati katonai kultúra hatása már a 13. század végétől érezhető volt Magyarországon, de a 14–15. században bontakozott ki leginkább. A magyar nemesség sorra vette át a nyugati típusú nehézlovassági felszerelést: hosszú láncvérték, lemezpáncélok, zárt sisakok, dárdák és egyenes kardok jelentek meg, különösen a főúri bandériumoknál. A nehézlovasság ütőereje nagyon fontos volt a nyílt ütközeteknél, ahol a jól szervezett roham sokszor el tudta dönteni a csata sorsát.⁶⁶ Ennek ellenére a könnyűlovasság nem szorult háttérbe, éppen ellenkezőleg: tudatosan törekedtek a két elem

⁶³Nyíl. íj. Tegez. Forrás: <https://www.arcanum.com/hu/online-kiadvanyok/MagyarViseletek-magyar-viseletek-tortenete-2/iii-a-honfoglalaskori-magyar-viselet-330/nyil-ijj-tegez-36A/> (u.m. 2025.05.06. 10:14)

⁶⁴Mátyás hadserege. Forrás: <https://www.arcanum.com/hu/online-kiadvanyok/MagyarNemzetTortenete-a-magyar-nemzet-tortenete-9A23/szilagyi-sandor-a-magyar-nemzet-tortenete-21F2/a-hunyadiak-es-a-jagellok-kora-14401526-irta-fraknoi-vilmos-3BB7/harmadik-konyv-hunyadi-matyas-kiraly-3ED0/vii-fejezet-matyas-hadserege-es-diplomatiaja-4103/> (u.m. 2025.05.06. 10:39)

⁶⁵TÓTH Zoltán: A hadviselés átalakulása. Forrás: <https://mek.oszk.hu/09100/09175/html/24.html> (u.m. 2025.05.06. 10:57)

⁶⁶Magyarország a 14–15. században. Forrás: <https://tudasbazis.sulinet.hu/hu/tarsadalomtudomanyok/tortenelem/a-kozepkor-tortenete-476-1492/magyarorszag-a-14-15-szazadban/karoly-robert-uralkodasa> (u.m. 2025.05.06. 11:19)

összehangolására. A hadvezetés kereste az egyensúlyt a gyorsan manőverező, rugalmas könnyűlovasság és a frontális ütközetekre való nehézlovasság között.

A hadseregben tehát egy kettős szerkezet alakult ki: a nehézlovasság végezte a csaták fő ütközeit, míg a könnyűlovasság rajtaütésekkel, felderítéssel, utánpótlási vonalak megtámadásával, illetve gyors visszavonulással segítette a harc kimenetelét.⁶⁷ A székelyek, kunok és a délvidéki határőröknek különösen fontos szerepük volt ebben. A könnyűlovasság mozgékonyasága lehetővé tette, hogy a magyar hadsereg váratlan és gyors manővereket hajtson végre, meglepje az ellenséget, vagy éppen az ellenséges támadásokat hamar lereagálja

A törökellenes harcok során ez a vegyes hadszerkezet megmutatta hogy milyen jól is működik. A 15. század folyamán Magyarország az Oszmán Birodalom első védőbástyája lett. Ebben az időszakban elég nagy hangsúlyt fektettek a határvédelemre, aminek az alapja is a könnyűlovasság volt. Ezek az egységek gyakran állomásoztak a végvárak környékén, rajtaütésekkel akadályozták meg, hogy a törökök benyomuljanak.⁶⁸ A védelem másik felét a megerősített végvárak és az ott állomásozó nehézfegyverzetű katonák adták, akik a döntő összecsapásokhoz kellettek.

Hunyadi János vezetése alatt ez a kettősség már tudatos stratégiai szintre emelkedett. A könnyűlovas portyázók előkészítették a terepet, zavarták az ellenség sorait, felderítettek, míg a főerő ami a nehézfegyverzetű lovagokból és fegyveres gyalogosokból állt, a megfelelő pillanatban csapott le. A kenyérmezei csatában (1479), amit Kinizsi Pál és Báthori István vezetett,⁶⁹ a magyar seregek ezzel a taktikával győztek a törökök ellen.

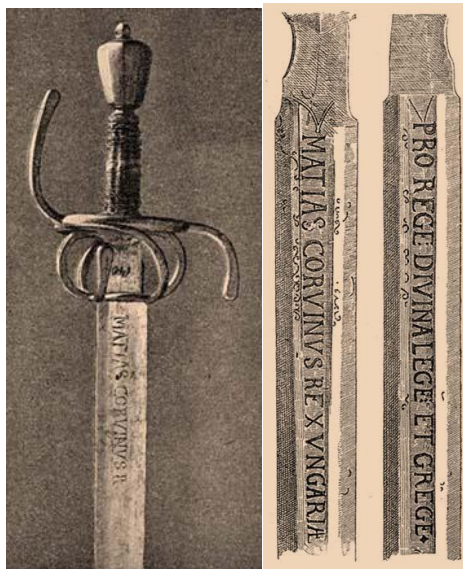
Mátyás király idején (1458–1490) a Fekete sereg létrehozása már egy új típusú hadsereget képviselt, főként zsoldosokra épült, de a könnyűlovasság továbbra is megmaradt. A hadseregben voltak a nyugati, harcedzett zsoldos gyalogosok, puskások, lándzsások, viszont a török határ mentén állandóan mozgásban voltak a könnyűlovas egységek is. Mátyás korának végén a magyar hadsereg már képes volt egyszerre alkalmazni a nyugati haditechnikai újításokat⁷⁰ (*pl. tűzfegyverek, harci kocsik, nehézpáncélos zsoldosok*) és a könnyűlovasságot is.

⁶⁷B. SZABÓ János: A középkor magyarországi könnyűlovassága, X–XVI. század. Attraktor Kiadó, 2017.

⁶⁸Magyarország az oszmánok elleni harcban nem maradt magára <https://vasarnap.hu/2021/05/21/magyarorszag-az-oszmanok-elleni-harcban-nem-maradt-magara/> (u.m. 2025.05.06. 11:46)

⁶⁹Hadtörténelmi Közlemények – 1988. 2.sz.

⁷⁰DEMETER Ferenc: A Fekete Sereg. Forrás: https://www.tortenelemutrazalo.hu/a_fekete_sereg_469/ (u.m. 2025.05.06. 12:31)

9. számú ábra: Mátyás király kardja (nem bizonyított).

forrás: <https://www.arcanum.com/hu/online-kiadvanyok/MagyarNemzetTortenete-a-magyar-nemzet-tortenete-9A23/magyarorszag-torteneti-emlekei-az-1896-evi-ezredeves-oroszagos-kiallitason-8C3D/vegyeshazi-kiralyok-kora-8EE8/matyas-koranak-hadi-emlekei-913F/> (u.m. 2025.05.06. 13:08)

A 15. század végére tehát a nomád harcművészet már nem egy külön harcmodor volt, hanem integrált része a magyar katonai kultúrának. A mozgékonyság, felderítés, rajtaütéses hadjáratok és az üldöző hadműveletek mind a haditerv részei voltak, jól kiegészítették a nyugat frontális támadásait. Ennek az összehangolásnak hála a magyar hadsereg képes volt sokáig sikeresen ellenállni az Oszmán Birodalomnak, még akkor is, amikor más közép-európai államok már nem tudtak önálló védelmet kiépíteni.

III. FEJEZET

NYUGATI HADIKULTÚRA ÉS FEGYVERZET

3.1 A nyugati lovagi hadviselés főbb jellemzői

A 13. század végétől kezdve a magyar hadseregben egyre jobban elterjedtek a nyugat-európai lovagi kultúra hatásai. több tényező is hozzájárult ahhoz, hogy a nehézlovasság és a hűbéri rendszer is elterjedjen Magyarországon, például: A Szentföldre irányuló keresztes hadjáratok, a frank, német, illetve az angol harcmódor terjedése, valamint a magyar nemesség nyugati⁷¹ kapcsolatrendszere.

A keleti eredetű könnyűlovas hagyományok mellett fokozatosan megjelentek a nyugati haditechnikai és ideológiai elemek, amik egy új típusú katonai kultúra kialakulását indították el.

A nyugati lovagi hadviselés alapja a páncélozott, félprofi vagy profi harcos, tehát a lovag. A lovag nem csupán egy kiváltságos katonai vezető volt, hanem kulturális és ideológiai szimbólummá is vált, aki keresztény hitét, uralkodóját és földesurát védelmezte. A harcmódnak az alapja a súlyos fegyverzetű, zárt formációban harcoló nehézlovasság volt, ez rendszerint frontális rohamokat hajtott végre. Ez a típusú harcmódor pedig élesen eltért a magyarok korábbi, mozgékony, nyílharcra épülő taktikájától, viszont éppen ezért tudták jól kiegészíteni egymást,⁷² mindkettőnek megvolt a maga szerepe.

A 14. század folyamán a magyar királyi udvarban is megnőtt a nyugati lovagok szerepe. I. (Nagy) Lajos király uralkodása alatt a lovagi eszmény vagy másnéven „*ideál, mintakép*” már az udvari élet meghatározójává vált. Lajos több hadjáratot is vezetett Itáliába és a Balkánra, ahol nemcsak a nyugati hadikultúrát alkalmazta, hanem annak a szertartásait, címadományozási szokásait, heraldikáját is meghonosította Magyarországon.⁷³ A francia, német és cseh zsoldosok, illetve a nyugati típusú fegyverzetek, mint például a lemezpáncél, a hosszú dárda, vagy a kétélű egyenes kard, szintén egyre jobban elterjedtek.

A nyugati hadviselés kulcseleme a nehézlovasság volt. A lovagokat lóháton, teljes páncélzattal, hosszú dárdával, karddal, pajzzsal felszerelve vetették be, legtöbbször ütközeti rohamokra. A 14. század közepétől a nyugati seregek csatáit a „*kopjatoró*” rohamokra építették, amiket a gyalogos egységek támogattak. A csaták kimenetelét sokszor az határozta meg, hogy a nehézlovakok mennyire tudták megtörni az ellenfél sorait. A magyar bandériumok, főúri csapatok szintén igyekeztek ebben a stílusban felszerelkedni, viszont ez elég költséges volt. A 14–15. századra

⁷¹KLANICZAY Tibor: 12. A lovagi kultúra. Forrás: <https://www.arcanum.com/hu/online-kiadvanyok/Spenot-a-magyar-irodalom-tortenete-1/i-kotet-a-magyar-irodalom-tortenete-1600-ig-3E/kozepkor-kb-1000kb-1530-B0/a-kozepkori-irodalom-viragzasa-kb-1200kb-1450-124/udvari-es-lovagi-irodalom-133/12-a-lovagi-kultura-134/> (u.m. 2025.05.09. 14:16)

⁷²HERMANN Róbert: Magyarország hadtörténete I. A kezdetektől 1526-ig. Budapest, Zrínyi Kiadó, 2017.

⁷³BÁRÁNY Attila: Nagy Lajos hadserege és hadszervezete. Forrás: https://real.mtak.hu/178825/1/VT2023_2Barany.pdf (u.m. 2025.05.09. 14:46)

kialakuló magyar nehézlovasság már kevésbé hasonlított a keleti eredetű lovasíjászra, sokkal inkább a német és a francia hadurak stílusához közelített⁷⁴.

Fontos megemlíteni, hogy a magyar nemesi ifjak egy része nyugat-európai lovagi udvarokban tanult: Franciaországban, a Német-római Birodalomban, még akár Angliában is. Ott sajátították el a lovagi etikettet, a harcművészetet és a hadi jártasságot. Ezek a tapasztalatok aztán visszakérültek Magyarországra, ahol újfajta katonai módszerekké és harci technikákká alakultak. A fiatalok gyakran részt vettek idegen hadjáratokban (például a százéves háborúban), így első kézből ismerték meg a korszerű⁷⁵ hadviselést.

A nyugati lovagi kultúra elterjedése tehát nemcsak a fegyverzetet és a harcmódot változtatta meg, hanem a katonai gondolkodást is. A hadviselés társadalmi ranggá, erkölcsi kötelességgé és politikai eszközzé vált, így már nem csak az önvédelemről szólt az egész. A lovaggá ütés ceremóniája, a tornák, bajvívások, hadijátékok szintén hozzájárultak⁷⁶ ahhoz, hogy a katonáskodás egy életformává váljon. A magyar királyság tehát nemcsak követte, hanem tudatosan építette ki a nyugati hadikultúrát, aminek a vegyesházi korszakban nagyon fontos szerepe volt stratégiaiilag.

A nyugati hatások főleg a főúri bandériumokban voltak érzékelhetőek, ahol a gazdag nemesek saját költségen felszerelt nehézlovas egységeket tartottak fenn. Ezek gyakran túlszárnyalták a királyi haderőt felszereltségben és fegyelemben is. Egyes bandériumokban⁷⁷ a katonák egységes pajzs és ruhadíszítéssel, címeres zászlókkal vonultak csatába, ami a nyugati heraldikai hagyományok átvételét jelzi. A hadviselés pedig egyre inkább szabályozottá és szimbolikussá vált.

3.2 Nyugati fegyverzet: páncélok, kardok, dárdák, tűzfegyverek

A 14. századtól kezdődően, főleg a vegyesházi királyok idején, a magyar hadsereg fegyverzete fokozatosan átvette a nyugat-európai mintákat. A katonai felszerelés, a páncélzat, kézfegyverek és a tűzfegyverek terén is átalakulás figyelhető meg, aminek során a magyar hadsereg⁷⁸ egyre inkább beilleszkedett a nyugati keresztény hadviselés rendszerébe. Ez nemcsak technikai, hanem kulturális változást is jelentett, hiszen a fegyverek nemcsak harci eszközök voltak, hanem a társadalmi státuszt is kifejezték.

⁷⁴Magyarország hadtörténete 895–1526-ig. Forrás: <https://m.militaria.hu/digitalis-hadtortenelem-hadtorteneti-oktatasi-csomagok-iskolak-szamara/magyarorszag-hadtortenele-895-1526-ig> (u.m. 2025.05.09. 15:11)

⁷⁵MAGYAR Sándor: (Külföldi Magyar Cserkészszövetség) Lovagok és királyok. Forrás: https://www.kmcssz.org/contents/kiadvanyok/ekonyvtar/pdf/lovagok_es_kiralyok.pdf (u.m. 2025.05.09. 15:30)

⁷⁶KLANICZAY Tibor: 12. A lovagi kultúra. Forrás: <https://www.arcanum.com/hu/online-kiadvanyok/Spenot-a-magyar-irodalom-tortenete-1/i-kotet-a-magyar-irodalom-tortenete-1600-ig-3E/kozepekor-kb-1000kb-1530-B0/a-kozepekori-irodalom-viragzasa-kb-1200kb-1450-124/udvari-es-lovagi-irodalom-133/12-a-lovagi-kultura-134/> (u.m. 2025.05.09. 15:47)

⁷⁷Hadszervezet. Forrás: <https://m.militaria.hu/digitalis-hadtortenelem-hadtorteneti-oktatasi-csomagok-iskolak-szamara/magyarorszag-hadtortenele-895-1526-ig/magy-hadtort-895-1526-a-hadszervezet> (u.m. 2025.05.09. 16:03)

⁷⁸TÖLL László: A harci vértetek története. Doktori disszertáció. Debreceni Egyetem BTK, 2009. Forrás: https://dea.lib.unideb.hu/bitstream/handle/2437/93683/Phd_Toll_Laszlo_vedett.pdf (u.m. 2025.05.09. 16:28)

A páncélzat fejlődése a magyar hadseregben nagy átalakuláson ment keresztül, míg a 13. században a sodronying, azaz a láncvért volt jellemző, a 14–15. századra megjelent és elterjedt a lemezpáncél. A láncvért több ezer összefűzött vaskarikából állt, követte a test mozgását, viszont⁷⁹ a tűzfegyverek ellen nem sokat ért, illetve folyamatosan jelentek meg egyre erőteljesebb vágó és szúrófegyverek is, amik ellen szintén nem tudta hatékony védeni a viselőjét.

A lemezpáncél ezzel szemben acéllemezekből állt, anatómiailag formáltak meg őket: volt külön mellvért, hátvért, vállvédő, könyökvédő, alkarvédő, comb és lábszárvédő is. A sisakok is változatosak voltak: a nyitott sisaktól a teljesen zárt, előre hajtható rostélyos⁸⁰ változatokig. A magyar lovagok gyakran német, osztrák vagy olasz fegyvermesterektől rendelték meg páncéljaikat, de voltak Magyarországon is mesterek, például Pozsonyban vagy Kassán. A páncélzat gyakran díszes volt: címerrel, rovátkával, nemesi jelszavakkal ékesítették.

10. számú ábra: Magyar páncélos lovag 15. század

forrás: <https://www.flickr.com/photos/66406783@N04/6267223208/in/photostream/> (u.m.

2025.05.09 17:08)

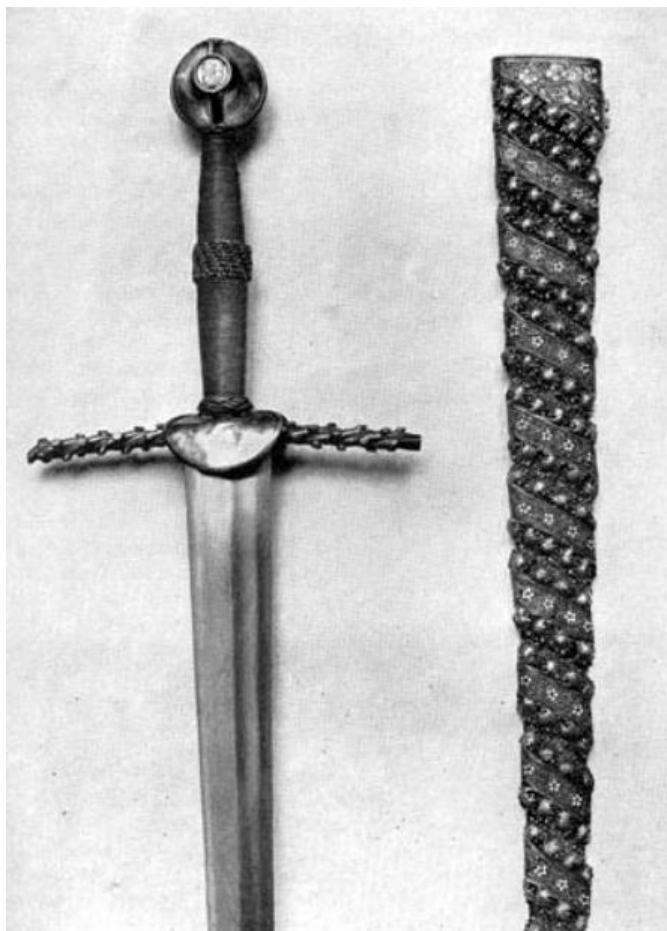
A kardok szintén jelentős fejlődésen mentek keresztül. A korai, rövidebb, egyélű kardokat fokozatosan felváltották a hosszabb, kétélű, egyenes pengéjű lovagi kardok. Ezek pengéje gyakran 90-110 cm hosszú volt, markolatuk pedig olyan kialakítású, hogy akár két kézzel⁸¹ is meg lehetett

⁷⁹TÖLL László: A harci vértetek története. Doktori disszertáció. Debreceni Egyetem BTK, 2009. Forrás: https://dea.lib.unideb.hu/bitstream/handle/2437/93683/Phd_Toll_Laszlo_vedett.pdf (u.m. 2025.05.09. 16:50)

⁸⁰A középkor magyar hadsereg (Nehézlovas védőfegyverzet). Forrás: https://www.oroszslansziv.hu/?page_id=17 (u.m. 2025.05.09. 17:19)

⁸¹KLANICZAY Tibor: 12. A lovagi kultúra. Forrás: <https://www.arcanum.com/hu/online-kiadvanyok/Spenot-a-magyar-irodalom-tortenete-1/i-kotet-a-magyar-irodalom-tortenete-1600-ig-3E/kozepkor-kb-1000kb-1530-B0/a-kozepkori-irodalom-viragzasa-kb-1200kb-1450-124/udvari-es-lovagi-irodalom-133/12-a-lovagi-kultura-134/> (u.m. 2025.05.09. 17:58)

őket fogni. A hosszú kardokat gyakran hornyolták, azaz barázdákat vágtak bele, a súlycsökkentés és a kiegyensúlyozottság miatt. A keresztvas a kéz védelmét szolgálta, a markolatot bőrrel vagy textillel vonták be. A kard nemcsak harci eszköz, hanem hatalmi szimbólum is volt: koronázási kardok, ünnepi kardok, díszkardok készültek külön erre a célra. Ilyen például Mátyás király híres kardja, aminek a pengéjén a következő latin felirat található: *Mattias Corvinus Rex Hungariae* – ez egyfajta uralkodói önazonosításként is szolgált.

11. számú ábra: Magyaros lovagi kard sodronyzománcos hüvelyben

forrás: <https://www.arcanum.com/hu/online-kiadvanyok/Domanovszky-domanovszky-magyar-muvelodestortenet-1/masodik-kotet-magyar-renaissance-57D/toth-zoltan-a-hadviseles-atalakulasa-6F/> (u.m. 2025.05.09 17:52)

A kopja és a dárda szintén alapvető fegyverei voltak a lovagi haderőnek. Ezek hossza elérhette akár a négy métert is, főleg rohamfegyverként használták őket. A lovagok a roham során vállukra fektetve tartották a kopját, így nagy erővel csapódott⁸² az ellenfélnek. A sikeres kopjatámadáshoz elengedhetetlen volt a sorok rendezettsége, az egyidejű támadás és a pontosság. A dárdák egyszerűbb

⁸²Fegyverek 3 (Kuvik): Rúna magazin, 1.8. szám. Kalandozok.hu. Forrás: <https://www.kalandozok.hu/magus/runa/1.8/fegyverek3%28kuvik%29runa1.8.pdf> (u.m. 2025.05.09. 18:19)

változatát pedig a gyalogosok is használták, gyakran rövidebb nyéllel, hegyes acélfejjel. Ezek a fegyverek a középkori csatákban különösen hatékonyak voltak, amikor az ellenfél lóval támadott.

A 15. század közepétől megjelennek a tűzfegyverek⁸³ is, a magyar hadseregben először várvédelemben és az ostromnál alkalmazták az ágyúkat, szakállas puskákat (azaz kanócos muskétákat), majd Mátyás király Fekete seregében már rendszeresen jelen voltak a puskások és a tűzfegyveres zsoldosok. A szakállas puskát vaskampóval támasztották a falhoz vagy a földhöz és puskaporral működtették. A használatukhoz komoly gyakorlat kellett, ezért a zsoldos katonákat erre külön ki kellett képezniük. A tűzfegyverek nemcsak a támadásban játszottak szerepet, komoly stratégiai átalakulást is eredményezett. Ekkor jelentek meg a vastagabb mellvérték, az úgynevezett „golyóálló” vérték, amik az ágyúgolyók vagy puska lövedékek ellen nyújtottak minimális védelmet.

A különböző fegyverek és védőfelszerelések kombinációja révén a magyar hadsereg egyre inkább hasonlított a nyugat-európai lovagi seregekre, viszont megőrizte a sajátos, mozgékony harcmodorát is. A könnyűlovasság, a nehézfegyverzetű gyalogság, illetve a tűzfegyveres egységek egyesítése tette lehetővé, hogy a magyar hadsereg sokáig ellen tudjon állni az Oszmán Birodalom terjeszkedésének is.

3.3 Nyugati katonai szervezet és taktika magyar viszonyok között

A magyar hadszervezés fokozatosan igazodott a nyugat-európai katonai trendekhez. A nyugati hadikultúrában ekkoriban már egyre inkább háttérbe szorult a csakis nemesi bandériumokra épülő haderő, helyette a professzionális, gyakorlott katonákból álló, részben állandó hadsereg került előtérbe. A magyar királyság sem maradt ki ebből a folyamatból: az Anjouk alatt már voltak kezdeményezések, de igazán Luxemburgi Zsigmond uralkodása, majd Hunyadi János és leginkább Mátyás király⁸⁴ alatt teljesedett ki a zsoldos hadsereg kiépítése.

A zsoldosok felfogadása először alkalmi jelleggel történt, leginkább külföldi háborúk során, vagy amikor rendet kellett rakni az országban. Zsigmond király hadjáratai alatt is voltak már német és cseh zsoldosok, illetve Hunyadi János is előszeretettel alkalmazta őket, de Mátyás király⁸⁵ idején nyert teret igazán, amikor is 1458 után megkezdődött egy állandó zsoldos hadsereg kiépítése, a „Fekete sereg” megalapítása.

A Fekete sereg főleg külföldi zsoldosokból állt: németek, csehek, lengyelek, morvák, néha olasz katonák is szolgáltak benne. Ezek a katonák zsoldot kaptak, rendszeresen gyakoroltak,

⁸³A tűzfegyverek térhódítása. Forrás: <https://www.arcanum.com/hu/online-kiadvanyok/Hodoltsag-a-hodoltsag-kora-magyarorszag-torokkori-tortenete-1/hadseregszervezet-es-haditechnika-3874/a-csatamezok-uj-hosei-a-lofegyverek-forradalma-38AA/a-tuzfegyverek-terhoditasa-38B4> (u.m. 2025.05.09. 18:32)

⁸⁴TÓTH Zoltán: A hadviselés átalakulása. Forrás: <https://www.arcanum.com/hu/online-kiadvanyok/Domanovszky-domanovszky-magyar-muvelodestortenet-1/masodik-kotet-magyar-renaissance-57D/toth-zoltan-a-hadviseles-atalakulasa-6F7> (u.m. 2025.05.09. 18:56)

⁸⁵PÉTERFI Bence: A Fekete sereg. Forrás: <https://rubicon.hu/hu/cikkek/a-fekete-sereg> (u.m. 2025.05.09. 19:15)

hierarchikusan épültek fel. Mivel a nemesi bandériumokban⁸⁶ egyre kevésbé lehetett megbízni, Mátyásnak ez a zsoldossereg nemcsak katonai, hanem politikai támaszt is jelentett, állandó készségben álltak, egy képzett haderő, ami a gyors mozgásra is képes volt.

Ezelőtt a magyar hadsereg leginkább a könnyűlovasságra épült, viszont a 15. századra a gyalogság szerepe megerősödött. A gyalogsági egységek közül kiemelkedtek a pikások, akik a hosszú lándzsáikkal (pikáikkal) fel tudták tartani a lovasrohamokat. Alapvetően ez a taktika a svájci⁸⁷ hadviselésből ered, de a németalföldi és a német zsoldosok is átvették és Mátyás seregében is nagyon fontos szerepük volt, leginkább a nyílt csatákban.

A számszerű szintén több szerepet kapott. A számszerű nagy előnye a hagyományos íjjal szemben a nagyobb átütőerő és a pontosság volt, még akkor is, ha sokkal lassabban tudták újratölteni. A Fekete seregben a számszerű egységeket gyakran falakkal, vagy szekerekkel védték, és tűztámogatásként vetették be őket a gyalogság mögött.

A tűzfegyverek szintén nagy figyelmet kaptak, a 15. század második felében, szinte megreformálták a harcmodort. Az első kanócos puskák⁸⁸ (*arquebus*) és a kisebb mozsarak megjelenése hatalmas előnyt jelentett az ostromoknál és a nyílt ütközetek során is. A kezelésük viszont szaktudást igényelt, így ezek az egységek is zsoldosokból vagy külön kiképzett katonákból álltak. A puskások gyakran védelmet kaptak pikásoktól, ezzel is megelőzve az ellenséges lovasrohamokat.

A hadszervezetben is újítások jelentek meg, Mátyás uralkodása alatt került sor az első komolyabb seregösszeírásokra, amiket pénzügyi és logisztikai célból készítettek. A katonai adminisztrációt is fejlesztették: külön hivatalnokok foglalkoztak a zsoldosok fizetésével illetve ellátmányával.

Mátyás király alatt jelent meg a reguláris hadsereg is, tehát egy állandó, békeidőben is fentartott hadsereg, ami a Fekete sereg volt. Ennek egy része a királyi várak környékén állomásozott, gyakran mozgásban voltak és a nemesek helyett parancsnokok vezették őket.

3.4 Lovagi tornák, hadgyakorlatok és a katonai kultúra nemesedése

A 14–15. században a magyar nemesség katonai jelenléte már nem csak a csatatéren való részvételről szólt, a harc nem csak kötelesség, hanem egyfajta erény lett, amiből az emberek rangot kaptak. Míg Nyugat-Európában a lovagi kultúra már régóta jelen volt, és kifinomultan működött, addig Magyarországon sajátos módon vált a nemesi élet részévé. A tornák során is eldőlhetett, hogy

⁸⁶U.o.

⁸⁷Történelem Útravaló: A Svájci pikások – a legfélelmetesebb középkori zsoldosok története. Forrás: <https://www.tortenelemutavallo.hu/a-svajci-pikasok-a-legfélelmetesebb-kozepkori-zsoldosok-tortenete> (u.m. 2025.05.09. 19:49)

⁸⁸A Zrínyiek korának fegyverei, muskéták. Forrás: <https://katonahoseink.militaria.hu/cms/16-17-szazadi-kanocos-musketak> (u.m. 2025.05.09. 20:06)

ki méltó a becsületre⁸⁹ és a figyelemre, illetve egy nemesi születésű fiú már nem csak harcolni tanult, hanem viselkedni, és a nevének dicsőséget szerezni. A nemesi rétegben „férfivá” szinte csak az válhatott, aki katonáskodott is, mivel a dicsőség és a vagyon reményében vállalta a veszélyt.

A nemesi fiúkat már gyermekkoruktól kezdve erre az életformára készítették fel. A katonáskodásra való nevelés családi hagyomány volt, gyakran más főurak udvarában is több évet töltöttek, ahol nemcsak a harci technikákat, hanem az udvari etikettet, a bátor és méltóságteljes viselkedést is el kellett sajátítaniuk. Az ilyen környezetben felnőtt fiúk a kardforgatás mellett megtanulták, hogyan kell méltón megjelenni egy fegyvergyakorlaton, hogyan kell viselkedni a királyi udvarban vagy egy ünnepi tornán. A testi edzés, a fegyelem és a becsület⁹⁰ volt a legfontosabb.

Luxemburgi Zsigmond idején a tornák, fegyveres bemutatók, elég népszerűek lettek, nemcsak a résztvevőknek, hanem a közönségnek is érdekesek voltak, a tornák során a főurak, nemesi ifjak és udvari lovagok mérték össze erejüket párviadalban, dárdavetésben vagy ügyességi játékokban. Ezek szinte színházként működtek: a megjelenés, a ruházat, a felszerelés, a címerek és a jelmondatok is a nemesi önkifejezés eszközei voltak. A tornák lehetőséget adtak arra is, hogy a fiatalok éles helyzetekhez hasonló környezetben teszteljék bátorságukat, kitartásukat⁹¹ és harci ügyességüket.

A gyakorlás azonban nem csak a különböző ceremóniákról szólt, ennél azért jóval több volt benne, a hadgyakorlatok főleg Mátyás király idején már a hadsereg szervezettségét is szolgálták. A Fekete sereg zsoldosai például rendszeres képzést kaptak: mozgásformák, alakzatok, fegyverhasználat, jelzések, mindennapos része volt a kiképzésnek. A magyar nemesség bandériumai is részt vettek ilyen hadijátékokon, ahol egy-egy várnál vagy mezőn több száz lovas és gyalogos gyakorlatozott⁹² egyszerre. Maga a kiképzés célja nemcsak a készségfejlesztés, hanem az ütőképesség fenntartása is volt, mivel egyre gyakoribbak lettek a várháborúk, és a török veszély sem csökkent.

Tehát a katonáskodás a nemesség körében a társadalmi felemelkedés és a megbecsülés része lett. A vitézség, a csatatéri érdek és a hősiesség nem csupán dicsőséget hoztak, hanem birtokot, címet, sőt gyakran királyi kegyet is.

⁸⁹KLANICZAY Tibor: 12. A lovagi kultúra. Forrás: <https://www.arcanum.com/hu/online-kiadvanyok/Spenot-a-magyar-irodalom-tortenete-1/i-kotet-a-magyar-irodalom-tortenete-1600-ig-3E/kozepek-kb-1000kb-1530-B0/a-kozepekori-irodalom-viragzasa-kb-1200kb-1450-124/udvari-es-lovagi-irodalom-133/12-a-lovagi-kultura-134/> (u.m. 2025.05.09. 20:19)

⁹⁰U.o.

⁹¹RÁCZ Piroska: A lovagi torna. Forrás: <https://lovagok.hu/kultura-es-szokasok/a-lovagi-torna> (u.m. 2025.05.09. 20:43)

⁹²BÁNLAKY József: II. A hadművészet állapota és fejlődése Mátyás király idején. Forrás: <https://www.arcanum.com/en/online-kiadvanyok/Banlaky-banlaky-jozsef-a-magyar-nemzet-hadtortenelme-2/11-a-hunyadiak-kora-hunyadi-matyas-14581490-1D23/ii-a-hadmuveszet-allapota-es-fejlodes-e-matyas-kiraly-idejen-2024> (u.m. 2025.05.09. 20:58)

3.5 Mátyás király nyugati reformjai és a hadsereg modernizációja

Mátyás uralkodása alatt több változás is történt a magyar hadszervezetben. A király jobb uralkodó, hadvezér és hadszervező⁹³ is volt elődjeitől. Már gyermekkorában rájött, hogy a korábbi, nemesi bandériumokra és könnyűlovas csapatokra alapozott magyar hadrend nem elég ahhoz, hogy megállja a helyét az európai katonai szintén. Ennek a felismerésnek hála a magyar hadsereg hatalmas modernizáción ment keresztül, nyugati minták alapján, de sajátos módon.

A Fekete sereg nevére több teória van, hogy miből is származik, egyesek szerint a katonák fekete vértéről vagy zászlajáról kapta, mások szerint, Haugwitz János⁹⁴ zsoldosvezérről kapta a nevét. Akárhogy is, a korszak egyik legmodernebb hadereje volt Közép-Európában. Mátyás a hadsereget elsősorban zsoldosokból szervezte, tudatosan támaszkodott olyan katonai mintákra, mint a svájci gyalogos taktika vagy a németalföldi lándzsás rendek. A sereg létszáma változó volt, békeidőben is elérte a 8–10 ezer főt, háborúban pedig 15–20 ezerre is növekedhetett.

A gyalogos egységek közül az egyik legfontosabbak a pikások, akik 3–4 méteres lándzsákkal harcoltak, zárt alakzatban. Ezek az egységek kiválóan alkalmasak voltak a lovasság visszaverésére, főleg ha a pikások⁹⁵ elé számszerűségeket vagy puskásokat állítottak. A Fekete sereg harcmodora éppen ebben volt újszerű: több fegyvernem együttműködése, precíz szervezettség és taktikai sokszínűség jellemezte. A zsoldosok között németek, csehek, lengyelek és magyarok is szolgáltak, és az egységeket gyakorlott tisztek vezették.

A lovasság sem tűnt el a Fekete seregben, a nehézfegyverzetű lovagok továbbra is kulcsszerepet játszottak a döntő rohamokban. A könnyűlovasság pedig ami eddig a magyar hadsereg gerincét adta, megmaradt felderítő, portyázó és utánpótlás-zavaró szerepben.

Mátyás uralkodása alatt nagyot nőtt a tűzfegyverek szerepe is. A Fekete sereg rendelkezett kézi lőfegyverekkel (elsősorban kanócos puskákkal), kisebb, nagyobb tűzfegyverekkel, mozsarakkal, bombárdákkal. Ezeket nemcsak ostromok alatt, hanem nyílt csatákban is használták, gyakran a gyalogság mögött vagy védelmi⁹⁶ állásokban elhelyezve.

Mátyás hadseregének fontos eleme volt még a mozgatható ostromágyú és tarackok is. Ezeket Mátyás nemcsak Magyarországon gyártatta, hanem külföldről is vásárolt, például Itáliából vagy a német területekről. Ezek mellett megerősítette az erődöket, várakat bővített, tüzérségi állásokat hozott létre, illetve erősítette a végvárvonalat is. Ezek mind azt a célt szolgálták, hogy a magyar királyság képes legyen ellenállni a külső támadásoknak.

⁹³A Hunyadiak: Hunyadi Mátyás uralkodása. Forrás: <https://erettsegi.com/tetelek/tortenelem/a-hunyadiak-hunyadi-matyas-uralkodoi-portreja/> (u.m. 2025.05.09. 21:14)

⁹⁴A Fekete sereg. Forrás: https://www.tortenelemutravalo.hu/a_fekete_sereg_469/ (u.m. 2025.05.09. 21:29)

⁹⁵A svájci pikások. Forrás: <https://www.tortenelemutravalo.hu/a-svajci-pikasok-a-legfelelmetesebb-kozepkori-zsoldosok-tortenete/> (u.m. 2025.05.10. 21:57)

⁹⁶Fegyverek Mátyás király korában. Forrás: <http://users.atw.hu/fhhk/matyas.html> (u.m. 2025.05.10. 22:19)

A Fekete sereg tűzfegyveres egységei nemcsak technikai fölényt jelentettek, hanem komoly pszichológiai hatást is gyakoroltak az ellenfélre. A tűzfegyverek hangja, a golyók átütőereje a seb, amit okoztak sokkoló hatással voltak az akkori katonákra, mivel ők még a hagyományos fegyverekhez voltak szokva, mint a kard, vagy éppen a dárda.

A sereg egyik legfontosabb újítása nem is a fegyvernemek modernizálása volt, hanem az, hogy állandó haderőként működött. A zsoldosok nemesektől független parancsnok alatt szolgáltak, zsoldjukat központilag, az udvari kincstárból kapták⁹⁷. Maga a hadsereg fenntartása rengeteg pénzbe került, ezért Mátyás új adókat vezetett be, például a rendkívüli hadiadót.

A Fekete sereg jelenléte nemcsak a külső fenyegetések miatt volt fontos, hanem a belpolitikai ügyekben is fontos volt. A király ezzel függetlenedni tudott a főúri bandériumoktól, szükség esetén a nemesi rendekkel szemben is érvényesíthette akaratát. Ez pedig végül egy új típusú hatalomgyakorlást⁹⁸ eredményezett, ahol a királyi tekintélyt nemcsak származás, hanem haderő is biztosította.

Mátyás halála után a Fekete sereg felbomlott,⁹⁹ mivel utóda, II. Ulászló nem tudta (vagy nem akarta) fenntartani ezt a drága rendszert. Ennek pedig az lett a következménye, hogy a királyi hadsereg meggyengült, éppen akkor, amikor az Oszmán Birodalom fenyegetése fokozódott.

3.6 A hadi szekerek szerepe és alkalmazása

A hadi szekerek, kocsik és egyéb mozgó védműveknek elég fontos szerepük volt, nem csak a szállítás terén, hanem a csatákban is használták őket.

A harci szekerek először a huszita háborúk (1419–1434) alatt terjedtek el a közép-európai hadviselésben, a husziták újításaiból a magyar hadsereg is sokat átvett. A huszita harcmodor egyik legismertebb eleme a „szekérvár” volt: megerősített szekerekből álló körkörös védelem, ami mögött a gyalogosok számszerűen, kézi tűzfegyverekkel vagy lándzsákkal harcoltak. Luxemburgi Zsigmond és később Hunyadi János hadseregében is megjelent ez a harcmodor, csak átalakítva a magyar hadviselési¹⁰⁰ hagyományokhoz.

⁹⁷Mátyás Fekete serege. Forrás: <https://szentkoronaradio.com/blog/2017/10/17/matyas-fekete-serege/> (u.m. 2025.05.09. 22:42)

⁹⁸U.o.

⁹⁹A Fekete sereg. Forrás: https://www.tortenelemutravalo.hu/a_fekete_sereg_469/ (u.m. 2025.05.10. 23:39)

¹⁰⁰Fegyverek Mátyás király korában. Forrás: <http://users.atw.hu/fhhk/matyas.html> (u.m. 2025.05.10. 23:56)

12. számú ábra: harci szekér

forrás: <http://users.atw.hu/fhhk/matyas.html> (u.m. 2025.05.10 22:53)

A magyar seregben a harci szekerek elsődleges szerepe a felszerelés, élelem, lőszer és a puskák szállítása volt, de az ostromoknál is alkalmazták őket, mozgatható pajzsfalakkal és deszkapáncélzattal szerelt kocsikat¹⁰¹ is. Ezek voltak az ostromlókocsik, a falakhoz tolták őket, hogy a katonák fedezék mögött tudjanak előre haladni. A Fekete seregben már voltak olyan szekerek is, ahol a szekereket tüzérségi állásként használták, illetve kisebb ágyukat, vagy éppen kézi tűzfegyvereket is felszereltek rájuk.

Ezeket a „hadi járműveket” leggyakrabban a főerő mögött vagy mellett mozgatták, hogy szükség esetén mozgó fedezékként vagy hátravonulási pontként tudják őket használni. A huszitákhoz hasonlóan a magyar seregek is alkalmazták a szekérvár módszerét defenzív taktikaként, főleg a török portyázók vagy nagyobb lovassági támadások ellen.

Érdekes módon a szekerekre szerelt tűzfegyverek nemcsak védekezésre szolgáltak, egyes források szerint a Fekete sereg egyes egységei mozgó lőállásokat is használtak, hogy a csata közben gyorsan áthelyezhető legyen a tüzerő, ezzel meglepve az ellenséget. Ez a taktika különösen hatékony volt, amikor az ellenség frontálisan támadt, de a mozgékony magyar egységek oldalról vagy hátulról is be tudtak avatkozni.

Mátyás király hadseregében a harci szekerek nemcsak „eszközök” voltak, hanem szerves részét képezték a stratégiai tervezésnek. A mozgatható lövegek, a gyalogságnak védelmet nyújtó mozgó falak, illetve a gyors átcsoportosítást lehetővé tevő szállítójárművek mind azt a célt szolgálták, hogy a hadsereg hatékonyabb, rugalmasabb és többirányú harcra legyen képes.

¹⁰¹TÓTH Zoltán: A huszita szekérvár a magyar hadviselésben. Forrás: https://epa.oszk.hu/00000/00018/00180/pdf/EPA00018_hadtortenelmi_1918_159-185.pdf (u.m. 2025.05.11. 00:19)

3.7 A Fekete sereg

A sereget Mátyás király fokozatosan hozta létre, a sereg fő erejét a gyalogos zsoldosok adták, de a lovasság továbbra is fontos maradt, nem szorult háttérbe.

A sereg belső összetétele nagyon sokszínű volt: német, cseh, lengyel, szerb, horvát és magyar katonák is szolgáltak benne, gyakran együtt, ugyanabban az alakulatban. Hiába nem volt közös nyelv, a katonák együttműködtek, amit a szabályozott hadrendi jelek, tábori jelzések, sípjelszavak és a szigorú parancsnoki rendszer tett¹⁰² lehetővé.

A katonák élete a táborokban sokszor kiszámíthatatlan volt. Bár Mátyás udvara igyekezett pontos zsoldfizetést biztosítani, a háborús évek során gyakran előfordult, hogy a fizetés elmaradt, vagy késett. Ilyenkor a katonák, főleg a külföldi zsoldosok elég türelmetlenek lettek, engedetlenkedtek, akár fosztogattak¹⁰³ is, de főleg a békekötések idején, amikor a katonák hirtelen harc nélkül maradtak. A sereg ennek ellenére hosszú éveken át működött, amit olyan kiváló hadvezérek jelenléte is biztosított, mint Kinizsi Pál vagy Vitéz János.

A sereg bevethető volt akárhol az országban: a Délvidéken a török portyázók ellen, a Felvidéken az erődítmények védelmében, vagy a határ menti várak megerősítésében. A katonák harci fegyelme, manőverező képessége és technikai felszereltsége túlszárnyalta sok környező állam színvonalát. A puskás gyalogosok, a mozgatható tűzfegyverekkel felszerelt ostromgépek, és a tábori ellátás megszervezése mind-mind azt mutatja, hogy a Fekete sereg nemcsak ütőképes, hanem egy korához képest nagyon fejlett haderő is volt.

A fordulópont Mátyás halálával történt meg, 1490-ben. Az új uralkodó, II. Ulászló nem folytatta a hadsereg fenntartását. A sereg zsoldfizetése akadozni kezdett, az egységek szervezettsége felbomlott, egyre több zsoldos kezdett fosztogatásba. A legnagyobb probléma a dunántúli régióban történt, ahol az azelőtti Fekete sereg katonái rablócsapatokat hoztak létre, végül ezeket 1492-ben Kinizsi Pál parancsára felszámolták, a sereg maradék részét pedig feloszlatták¹⁰⁴.

Bár a Fekete sereg formálisan megszűnt, emléke továbbélt. Nemesi bandérium helyett egy valódi királyi haderő volt. A későbbi századokban, főleg a 19. század romantikus történetírásában, a Fekete sereget már hősi legendaként emlegetik, illetve a magyar hadszervezés aranykoraként, ami Mátyás halálával végül véget ért.

¹⁰²A Fekete sereg. Forrás: https://www.tortenelemutravalo.hu/a_fekete_sereg_469/ (u.m. 2025.05.11. 00:38)

¹⁰³DEMETER Ferenc: A Fekete sereg titkai. Forrás: <https://honvedelem.hu/hirek/honvedelmi-miniszter/a-fekete-sereg-titkai.html> (u.m. 2025.05.11. 00:54)

¹⁰⁴DEMETER Ferenc: A Fekete sereg. Forrás: https://www.tortenelemutravalo.hu/a_fekete_sereg_469/ (u.m. 2025.05.11. 01:17)

IV. FEJEZET

A KELETI ÉS NYUGATI HADIKULTÚRA ÖTVÖZŐDÉSE A MAGYAR HADSEREGBEN

4.1. A magyar hadsereg kettőssége

A középkori magyar hadsereg egyik sajátossága a két különböző hadikultúra, tehát a keleti nomád és a nyugat-európai lovagi kultúrának a fokozatos ötvöződése volt. Maga ez a kettősség már a 13. századtól jelen volt és a vegyesházi királyok alatt vált igazán fontossá, meghatározóvá. A magyar hadsereg olyan egyedi struktúrát alakított ki, ami egyszerre tartalmazta a sztyeppei nomád harcmodor dinamikáját és a nyugat-európai hadszervezet szervezettségét, ütőerejét.

Magának a keleti hadviselésnek az alapját a honfoglaló magyarság sztyeppei öröksége adta. A 9–10. században a magyar harcmodor legfontosabb eleme a könnyűlovasság volt: gyors mozgású, kiválóan lovagló harcosok, akik összetett reflexiját használták, ami a fa, ín és a szaru kombinációjával készült. Ez a fegyver hatótávolságban és átütőerőben is túlszárnyalta az európai hosszújákat, így a magyar lovasíjászok képesek voltak messziről, mozgás közben, gyakran hátrafelé fordulva is pontos lövéseket leadni. A lovasíjász harcmodornak több sajátossága is volt, például saját taktikáik voltak, mint: a színlelt megfutamodás, amikor a harcosok menekülést színlelve hátráltak, majd hirtelen visszafordulva támadásba lendültek, nyilazni kezdték ellenfeleiket. A 907-es pozsonyi¹⁰⁵ csatában a magyarok ezzel a taktikával semmisítették meg a bajor haderőt. A támadó és védekező hadműveletek gyors váltogatása, a portyák, rajtaütések alkalmazása az oszmán harcmodorhoz hasonlóan egy erős mobilitást adott a magyar hadseregnek, ami leginkább a határvidékeken volt fontos és hatékony.

A nyugati hadikultúrának viszont más alapjai voltak, fő elemük a nehézlovasság volt, ami azt jelentette, hogy a lovagok teljes testét páncél borította, hosszú dárdáik voltak, kétélű kardjaik és zárt alakzatban vonultak csatába, frontális rohamra voltak kiképezve, erről is szólt az ő harcmodoruk, stratégiájuk.¹⁰⁶ A harcos nemcsak katonai, hanem társadalmi szerepet is betöltöttek: a hűbéri rendben a hadviselés a nemességnek kötelessége volt és a katonai szolgálat a lovagi eszmény része lett.

A magyar királyság fokozatosan kezdte átvenni ezeket az elemeket. IV. Béla és Károly Róbert idején megjelent a bandériumrendszer,¹⁰⁷ ahol főurak és az egyházi vezetők saját zászlóik alatt vonultak hadba. Ezek az egységek gyakran nyugati stílusú felszereléssel: lemezpáncéllal, nehézlovas egységekkel rendelkeztek. A 14. században a magyar főúri ifjak közül sokan nyugati lovagi

¹⁰⁵ARANYOS Ervin: A pozsonyi csata emlékére. Forrás: <https://turul.info/magyarok/pozsonyicsata> (u.m. 2025.05.11. 20:12)

¹⁰⁶Hadszervezet Magyarországon. Forrás: <https://lexikon.katolikus.hu/H/hadszervezet%20Magyarorsz%C3%A1gon.html> (u.m. 2025.05.11. 20:21)

¹⁰⁷Forrás: <https://m.militaria.hu/digitalis-hadtortenelem-hadtorteneti-oktatasi-csomagok-iskolak-szamara/magyarorszag-hadtortenete-895-1526-ig/magy-hadtort-895-1526-a-hadszervezet> (u.m. 2025.05.11. 20:33)

udvarokban tanultak (Franciaország, Német-római Birodalom), és ezzel együtt hozták haza a nyugati hadikultúra eszméit, technikáit is.

Károly Róbert és I. (Nagy) Lajos uralkodása alatt a hadsereg belső szerkezete is jelentősen átalakult: a nehézlovasság mellett megmaradtak a könnyűlovas csapatok is. A 14. század végére ez az együttélés már nem csak párhuzamos működés volt, hanem egyre inkább kiegészítő szerepeket láttak el: a könnyűlovas egységek felderítettek, zaklatták az ellenséget, míg a nehézlovasság döntő rohamokat és nyílt csatákat vívott.¹⁰⁸

Fegyverzetben is megjelent a kettősség. Míg a magyar könnyűlovasok szablyát, reflexíjat, könnyű pánccelt és bőrvértet használtak, addig a nyugati lovagokat hosszú dárdákkal, kétélű kardokkal, lemezpánccal és sisakokkal védték magukat.

A két harcmódor összehangolása viszont nem volt teljesen zökkenőmentes, gyakran előfordult, hogy a könnyűlovasok és a nehézlovasok között nem volt megfelelő parancsnoki koordináció, aminek a következménye volt például a nikápolyi csata kudarca is, viszont a 15. század végére már megfelelően tudták ötvözni a kettőt.

Ez a kelet-nyugat szintézis egyfajta különleges jelleget adott a magyar hadseregnek, míg a nyugati hadsereg merevebb volt, addig a magyarok megtartották a taktikai rugalmasságot, amit a keleti hagyomány biztosított. Ez a kettősség pedig, ha jól szervezték nagyon is hatékonyan tudott működni, és elég ütőképessé tudta tenni a magyar hadsereget, főleg az oszmán fenyegetéssel szemben, ahol a gyors reagálás nagyon fontos volt.

4.2. A nikápolyi csata (1396)

A 14. század végére a magyar hadseregben már egyértelműen jelen volt a keleti és a nyugati hadikultúra ötvöződése, Luxemburgi Zsigmond idején már határozottan keveredett a keleti és a nyugati harcmódor, viszont az 1396-os nikápolyi csata megmutatta, hogy még nincs teljesen összhangban a két harcmódor, így a keresztény sereg vereséget szenvedett. A nikápolyi csata nemcsak egy fontos katonai esemény volt, hanem azt is jól megmutatta, hogy mennyire nehéz is volt összehangolni ezt a két különböző hadikultúrát, főleg amikor nincs egységes parancsnokság és fegyelem sem.¹⁰⁹

Zsigmond célja az volt, hogy egy nagyobb keresztény hadjáratot indítson az egyre jobban terjeszkedő oszmánok ellen. A magyar király felhívására sok európai államból érkeztek lovagok: francia, német, burgundi, angol és más nyugati fegyveresek. Ezek a seregek viszont nem ismerték a

¹⁰⁸A hadművészt állapota és fejlődése Nagy Lajos alatt. Forrás: <https://www.arcanum.com/hu/online-kiadvanyok/Banlaky-banlaky-jozsef-a-magyar-nemzet-hadtortenelme-2/8-i-nagy-lajos-korszaka-13421382-1188/xii-a-hadmuveszet-allapota-es-fejlolese-nagy-lajos-alatt-13FD/> (u.m. 2025.05.11. 20:48)

¹⁰⁹A nikápolyi csata. Forrás: <https://www.arcanum.com/hu/online-kiadvanyok/Banlaky-banlaky-jozsef-a-magyar-nemzet-hadtortenelme-2/9-i-maria-ii-kis-karoly-es-zsigmond-kora-13821437-14D4/vi-hadjaratok-zsigmond-egyeduli-kiralysaga-alatt-1396-tol-1437-ig-1592/2-a-nikapolyi-csata-1396-szeptember-28-an-15B5/> (u.m. 2025.05.11. 20:58)

balkáni harcmodort, illetve sokan közülük inkább csak dicsőséget és zsákmányt akartak, és nem egy közös cél hajtotta őket.

A magyarok viszont már jól ismerték a török taktikát, Zsigmond könnyűlovasokat, kunokat és székelyeket is bevetett, akik jól ismerték a török harcmodort, ezek a csapatok nagyon gyorsak voltak, mozgékonyak, nyílzáporral és rajtaütésekkel tudták zavarni az ellenséget. Zsigmond terve pedig az volt, hogy először ezekkel a könnyűlovasokkal gyengítik meg a török sereget, és csak ezután indulnak rohamra a nyugati nehézlovasok.

A gond már csak az volt, hogy a nyugati lovagok nem voltak hajlandók Zsigmond parancsát követni, a francia nemesek lenézték a magyarokat és úgy gondolták, hogy nekik kell vezetni a támadást. Nem akartak "barbár módra" harcolni, vagyis nem akartak portyázni vagy várni.¹¹⁰ Ehelyett azonnal frontális rohamra indultak, teljes páncélban, zárt alakzatban. Kezdetben a nyugati nehézlovasság sikeres volt: áttörték az első vonalakat és zsákmányt is szereztek, viszont a törökök tudatosan hátrálni kezdtek és csapdába csalták őket, a lovagok túlságosan előrenyomultak, elszakadtak a magyar főerőktől és a törökök oldalról bekerítették őket, a janicsárok és a könnyűlovasok tehát körülvették a nyugati sereget és rengeteg katonát megöltek illetve elfogtak.

Zsigmond próbálta menteni a menthetőt a magyar csapatokkal, de már túl késő volt, a sereg szétesett, a parancsnokok nem tudták irányítani a csapatokat, végül Zsigmond is csak hajón tudott elmenekülni a Dunán. A hadjárat teljes kudarc lett, a keresztény seregek elvesztették a kezdeményezést a Balkánon.¹¹¹

A vereségnek több tanulsága is volt, az egyik az, hogy a különböző hadikultúrák nemcsak a fegyverekben, hanem a gondolkodásban is különböztek, a nyugati lovagok a becsületkódex szerint harcoltak, párviadalokra és rohamokra készültek, míg a magyar könnyűlovasság inkább a gyors, mozgékony, ravasz taktikát használták, ami sokkal jobban működött a törökök ellen. Végül pedig ez a vereség rávilágított arra, hogy Zsigmondnak új irányba kellett elvinnie a hadszervezetet. A nyugati lovagi segédcsapatokra többé nem lehetett számítani, így a magyar király nagyobb hangsúlyt fektetett a zsoldosokra és a hivatásos hadsereg kiépítésére, ami később Mátyás király idején érte el a csúcspontját a Fekete sereg formájában. A könnyűlovasság szerepe is megerősödött, mert a török elleni harcokban a gyorsaság, a mozgékonyaság és a taktikai alkalmazkodás sokkal többet ért, mint a páncél és a díszes sisak.

4.3. A huszita hatások és a harci kocsik szerepe

A 15. század elején egy új hadviselési módszer terjedt el Közép-Európában, ami a magyar hadsereg fejlődésére is nagy hatással volt. Ez volt a huszita harcmodor, ami Csehországból indult, de

¹¹⁰A nikápolyi csata. Forrás: <https://ujkor.hu/content/a-nikapolyi-csata> (u.m. 2025.05.11. 21:13)

¹¹¹Hadtört. Közlemény. A nikápolyi csata. 1925. Forrás:

<https://lexikon.katolikus.hu/N/nik%C3%A1polyi%20csata.html> (u.m. 2025.05.11. 21:25)

hamarosan eljutott Magyarországra is. Több elemét Zsigmond király és Hunyadi János¹¹² is átvette, a husziták új módszereket alkalmaztak: harci kocsikat használtak, megerősítették a gyalogos egységeket és egyre többször vetettek be tűzfegyvereket is. Ez pedig teljesen új kihívásokat, de egyben új lehetőségeket is jelentett a korszak hadseregeinek.

A harci kocsi („szekérvár”) nem egy új találmány volt, de a husziták tették igazán hatékonnyá, amikor a kocsikat láncokkal vagy kötelekkel egymáshoz rögzítették, így mozgatható falat hoztak létre, ami mögé gyalogosok, nyilasok, puskások és kisebb ágyúk is elfértek, illetve fedezéket biztosított számukra. A szekérvár különösen hatékony volt a nehézlovasság ellen, ami így nem tudott áttörni a barikádokon, a husziták előbb távolról lőtték az ellenséget, majd ha az ellenség meggyengült, ellentámadást indítottak.¹¹³

13. számú ábra: középkori források alapján rekonstruált harci szekér

forrás: https://epa.oszk.hu/03200/03255/00003/pdf/EPA03255_hatartalan_regeszeti_2017_3_057-061.pdf (u.m. 2025.05.11. 21:50)

Zsigmond király, aki akkoriban a huszita háborúk egyik fő ellenfele volt, több vereség után belátta, hogy ez a módszer hatékony és ezért a magyar hadseregben is elkezdtek használni a harci kocsikat, de eleinte főleg csak védekezésre. A kocsikat gyakran kör alakban rendezték el, belül pedig gyalogosok és tűzfegyverek kaptak helyet. Ez a fajta „szekérvár”¹¹⁴ főleg akkor volt hasznos, ha a magyar sereg túlerővel nézett szembe, mert így jobban tudták tartani a frontot. A harci kocsik magyar változatai kicsit eltértek a cseh mintáktól, a husziták nehéz, négykerekű, gyakran megerősített fatestű kocsikat használtak, míg a magyarok inkább könnyebb, gyorsabban mozgatható járműveket használtak, amik jobban is illettek a magyarok könnyűlovassági egységeihez, mivel így a magyar

¹¹²FOGAS Ottó: Szekeres és szekérvárak a középkori Magyarországon. Forrás: https://epa.oszk.hu/03200/03255/00003/pdf/EPA03255_hatartalan_regeszeti_2017_3_057-061.pdf (u.m. 2025.05.11. 21:33)

¹¹³Hadtörténelmi Közlemények 19. évf. 1. sz. 1918.

¹¹⁴Hadtörténelmi Közlemények 19. évf. 1. sz. 1918.

hadsereg egyszerre tudott gyorsan mozogni, de ha kellett, hatékonyan tudtak védekezni a török lovasság és a janicsárok ellen.

A huszita hatás nemcsak a kocsikra terjedt ki, a magyarok is elkezdtek tűzfegyverekkel felszerelt gyalogosokat alkalmazni, először Zsigmond, majd Hunyadi János figyelt arra, hogy jól képzett, puskás gyalogos egységek is legyenek a seregben. A szakállas puska,¹¹⁵ amit az előrészen egy akasztóval lehetett megtámasztani, egyre elterjedtebb lett és nemcsak a várharcokban, hanem a nyílt csatákban is bevetették őket.

Hunyadi hadszervezete tehát sok mindent átvett a huszitáktól, az ő hadjárataiban nemcsak a lovasság volt fontos, hanem a jól szervezett gyalogos egységek és a harci kocsik is. A hosszabb hadjáratok, mint például az 1443-1444-es „hosszú hadjárat”¹¹⁶ idején a kocsik nemcsak védelemre szolgáltak, hanem mozgó táborhelyként és utánpótlás-szállítóként is működtek. Hunyadi idején tehát a magyar hadsereg már többféle egységből épült fel és jól ki tudta használni a huszita tapasztalatokat.

A 15. század közepére a magyar sereg már nem csak a nemesi lovasságból állt, hanem egy sokkal összetettebb, mozgékonyabb és technikailag is fejlettebb hadsereg lett, a harci kocsik, a gyalogos tűzfegyveres egységek és a könnyűlovasság együttműködése új lehetőségeket nyitott meg mind a védekezésben, mind a támadásban.

4.4. A kenyérmezei csata (1479) – A hadikultúrák sikeres ötvözése

A 15. század második felére a magyar hadsereg, már nem szeretett volna kísérletezni, hanem inkább egy jól bevált, összhangban lévő rendszerként működött, mivel a keleti és a nyugati hadikultúra már elég jól összhangban voltak, aminek az egyik legjobb példája az 1479-es kenyérmezei csata, ahol a magyar sereg sikeresen megállította az oszmán törökök betörését Erdélybe.¹¹⁷ Maga az ütközet, nem csak katonai szempontból volt fontos, hanem bemutatta végre azt is, hogy milyen jól is tud együttműködni két teljesen különböző hadsereg.

A törökök 1479 őszen betörték Erdélybe, pusztítottak és Kinizsi Pál, a temesi ispán, illetve Báthori István az erdélyi vajda vezette a magyar hadvezetést,¹¹⁸ a sereg eléggé vegyes volt, a nyugati lovagokon kívül voltak még kun és székely könnyűlovasok is, illetve gyalogos egységek, akik már ismerték a harci kocsikat illetve tűzfegyvereket is használtak.

¹¹⁵Szakállas puskák és muskéták. Források: <https://www.arcanum.com/hu/online-kiadvanyok/Hodoltsag-a-hodoltsag-kora-magyarorszag-torokkori-tortenete-1/hadseregszervezet-es-haditechnika-3874/a-csatamezok-uj-hosei-a-lofegyverek-forradalma-38AA/szakallas-puskak-es-musketak-38BE/> (u.m. 2025.05.11. 22:01)

¹¹⁶Hunyadi János hosszú hadjárata. Források: <https://www.arcanum.com/hu/online-kiadvanyok/Banlaky-banlaky-jozsef-a-magyar-nemzet-hadtortenelme-2/10-a-hunyadiak-kora-hunyadi-janos-14371456-18E1/vi-hunyadi-janos-hadjaratai-i-ulaszlo-halalaig-1441-tol-1444-ig-199E/3-hunyadi-janos-hosszu-hadjarata-1443-ban-19E0/> (u.m. 2025.05.12. 08:48)

¹¹⁷TARJÁN M. Tamás: A kenyérmezei csata. Forrás: <https://rubicon.hu/hu/kalendarium/1479-oktober-13-a-kenyermezei-csata> (u.m. 2025.05.12. 09:05)

¹¹⁸A kenyérmezei csata. 2021 <https://www.mercuriustour.ro/a-kenyermezei-csata/> (u.m. 2025.05.12. 09:32)

Maga a török sereg, leginkább könnyűlovasokból, janicsárokból és martalócokból állt, a harcmodoruk lényege a gyors mozgás, rajtaütések, a visszavonulás és a hadsereg kifárasztása volt, viszont a magyar hadsereg felkészült már erre a taktikára.

A csata első szakaszában a könnyűlovasság „zaklatta” az oszmán előőrséget, ezután a nehézlovasság zárt alakzatban rohamot hajtott végre. Először úgy tűnt, hogy a törökök visszavonulnak, viszont ez csak megtévesztés volt, ellentámadásba kezdtek, Báthori és csapata pedig komoly veszteséget szenvedett el, viszont Kinizsi Pál megoldotta a helyzetet, amikor a lovasokkal és a zsoldos gyalogsággal oldalról támadta meg a törököket. Ezzel a megmozdulással döntötték el a csatát, a törökök pánikba estek, szétszóródtak, a magyarok pedig komoly ellentámadásba kezdtek. A legenda szerint Kinizsi Pál egy malomkövel a kezében járta a csatateret, ami azóta is a magyar hősiesség szimbóluma.¹¹⁹

A kenyérmezei csata tehát megmutatta, hogy a két különböző harcmodor, tehát a lovagi és a könnyűlovas, milyen jól is működik amikor összhangban vannak, a magyarok pedig úgy használták a nyugati lovagok erejét, a könnyűlovasság gyorsaságát illetve a gyalogos tüzerőt, hogy azok szinte megállíthatatlanok lettek. Emellett a csata azt is megmutatta, hogy a magyar hadvezetés milyen gyorsan is képes reagálni, illetve hogy milyen jól tudták együtt irányítani a különböző egységeket. Tehát Kinizsi Pál és Báthori István, nemcsak szimplán jó harcosok voltak, hanem olyan parancsnokok is, akik értették a dolgukat, illetve tudták kezelni ezt az újfajta hadviselést.

Lényegében tehát a kenyérmezei győzelem, nemcsak megállította a török előrenyomulást, hanem bizonyította, hogy a magyar sereg mennyire fejlett és ütőképes is, illetve tökéletes bizonyítéka annak, hogy milyen sikeresen is lehet ötvözni ezt a két teljesen eltérő harcmodort, ha megfelelő irányítás van mögötte.

4.5. A rigómezei csaták és a magyar hadsereg kettősége

A 14–15. századi magyar hadsereg fő jellemzője, hogy egyszerre megtalálható benne a keleti könnyűlovasság és a nyugati nehézlovasság is és nem csak felszerelésben, hanem a hadsereg működésében, taktikájában is megtalálható volt ez az ötvöződés, amire ismét remek példa az 1389-es és az 1448-as rigómezei csata¹²⁰

Az első csatában, a magyar hadsereg még éppen nem vett részt, viszont már kapcsolatban voltak a szerbekkel illetve a bosnyákokkal, akik az oszmánokkal harcoltak. Ez a csata pedig megmutatta, hogy az oszmán sereg, ami rendkívül gyorsan mozgó lovasságból és janicsárokból állt, komoly kihívás volt a hagyományos európai seregeknek.

¹¹⁹TARJÁN M. Tamás. A kenyérmezei csata. Forrás: <https://rubicon.hu/hu/kalendarium/1479-oktober-13-a-kenyermezei-csata> (u.m. 2025.05.12. 09:51)

¹²⁰TARJÁN M. Tamás: Az első rigómezei csata <https://rubicon.hu/hu/kalendarium/1389-junius-15-az-elso-rigomezei-csata> (u.m. 2025.05.12. 10:11)

A második csatában, 1448-ban, Hunyadi János vezette a magyar sereget az oszmánok ellen, maga a hadsereg több egységből állt: nemesi lovasokból, könnyűlovas kunokból, székelyekből, zsoldos gyalogságból és tüzérségből is. Hunyadi pedig meglepetésszerű támadással szerette volna legyőzni a törököket, ami eleinte úgy nézett ki, hogy működni is fog, viszont az oszmánok ellentámadásba lendültek és bekerítették a magyar sereget, végül pedig le is győzték őket. A vereségnek a fő oka az volt, hogy a hadsereg nem igazán tudta kihasználni a jó mozgékonyágát, a nehézfegyverzetű csapatok pedig nem voltak védve a törökök ellen, végül Hunyadi is fogságba esett, de csak egy időre.¹²¹

Bár a csata vesztes volt, nem jelentette a hadsereg bukását, mivel Hunyadi később például a nándorfehérvári csatában 1456-ban¹²² végül ki tudta használni ezt a sokoldalú hadsereget. A két rigómezei csata között a magyar sereg folyamatosan fejlődött, próbálkozott új megoldásokkal, ötvözte a keleti és a nyugati harcmodort, ami végül ahhoz vezetett, hogy a magyar hadsereg egy nagyon egyedi és ütőképes sereg lett, viszont nagyon fontos volt az együttműködés az egységek között.

4.6. A mohácsi csatáig: a szintézis hanyatlása?

A 15. század végére, a magyar hadsereg a fénykorát élte, a keleti és a nyugati kultúra már nagyon jó összhangban voltak egymással, illetve a zsoldos gyalogság, a tűzfegyverek megjelenése a hadsereget határozottan korszerűvé és ütőképessé tették. Az egésznek a csúcspontja Mátyás király Fekete serege jelentette, ami Európában is egy elismert haderő volt, viszont a 16. század elejére, felbomlott¹²³ ez a szintézis, a rendszer meggyengült, ennek pedig az 1526-os mohácsi vereség lett a következménye.

Mátyás 1490-ben bekövetkezett halála után a Fekete sereg gyorsan felbomlott, mivel II. Ulászló nem tudta, vagy pedig szimplán nem akarta fenntartani a zsoldos sereget, mivel az meglehetősen drága volt, így a zsoldosokat nem fizették ki, ők pedig ezért cserébe fosztogatásokba kezdtek, végül pedig erőszakosan feloszlatták őket.¹²⁴ A helyüket ismét a nemesi bandériumok vették át, viszont ezek már egyáltalán nem voltak olyan hatékonyak, a nemesek saját költségeiken, gyakran elavult felszereléssel jelentek meg a hadjáratokban és a harci fegyelmük sem volt egységes.

¹²¹A rigómezei csata 1448. Forrás: <https://www.arcanum.com/hu/online-kiadvanyok/Banlaky-banlaky-jozsef-a-magyar-nemzet-hadtortenelme-2/10-a-hunyadiak-kora-hunyadi-janos-14371456-18E1/viii-hadjaratok-hunyadi-janos-kormanyzosaga-alatt-1446-tol-1451-ig-1AC7/5-az-1448-evi-rigomezei-hadjarat-1AF1/b-a-rigomezei-csata-1448-oktober-17-tol-19-ig-1B04/> (u.m. 2025.05.12. 10:28)

¹²²TARJÁN M. Tamás: A nándorfehérvári diadal <https://rubicon.hu/hu/kalendarium/1456-julius-22-a-nandorfehervari-diadal> (u.m. 2025.05.12. 10:51)

¹²³DEMETER Ferenc: A Fekete sereg titkai. Forrás: <https://honvedelem.hu/hirek/honvedelmi-miniszter/a-fekete-sereg-titkai.html> (u.m. 2025.05.12. 11:19)

¹²⁴Uo.

A magyar hadsereg tehát újra a feudális struktúrára támaszkodott, miközben a Habsburg Birodalomban, vagy a Török Birodalomban egyre elterjedtebb lett a központi, hivatásos hadszervezet, tehát a magyarok elmaradtak. Emellett a királyi hatalom is meggyengült, a központi irányítás megingott, ez pedig tovább rontotta a hadvezetés hatékonyságát.

1526-ban a mohácsi csatában teljes kudarccal végződött, II. Lajos magyar király nem tudott egy egységes és jól felkészült hadsereget összeállítani, főleg nemesi bandériumokból állt a sereg, ahol sok harcosnak még csak gyakorlata sem volt, nem voltak tűzfegyverek, illetve egységes manőverezés sem. Jelen voltak viszont a könnyűlovas egységek, a székely és kun csapatok, akik még mindig a keleti harcmódot képviselték, illetve a páncélos lovagok, a bandériumok tagjai pedig a nyugati modellt próbálták követni, a probléma viszont az volt, hogy nem voltak összhangban, nem tudták egységként irányítani a sereget, ami talán a legfontosabb lett volna.¹²⁵

A törökök ezzel szemben szervezettebbek voltak, gyorsan mozogtak, tűzfegyverek is voltak. A janicsárok, illetve az oszmán tüzérség is hatékonyan bontotta a magyar védelmet, a mohácsi csata pár óra alatt már eldőlt, mivel a magyarok sem a mozgékonyaságukat, sem az ütőerejüket sem tudták kihasználni, mivel nem volt egységes stratégia. A király szintén elesett, a sereg pedig szétesett, ezzel pedig egy korszak ért véget.¹²⁶

Fontos kiemelni, hogy a vereség nem a katonák gyávasága, vagy a felszerelés miatt történt, hanem leginkább azért, mert nem voltak összhangban a csapatok, politikai megosztottság is jellemző volt, illetve a pénzügyi gyengeség is nagy szerepet játszott a kudarcban. A magyar hadsereg kettősége tehát ami korábban olyan erőssé tette, ekkora már inkább gyengeség volt, mivel nem volt mögötte egy olyan szervezet, ami egységbe vonta volna őket.

Tehát elmondható, hogy a mohácsi csata, nem szimplán egy vesztes csata, hanem a keleti és nyugati ötvöződésnek a vége. A középkori magyar hadsereg, ami hosszú ideig egyesítette a nomád örökséget a nyugati lovagi világ legjobb elemeivel, már elvesztette korszerűségét, a következő korszak pedig már teljesen új kihívásokat tartogatott, a török hódoltság, a végvári rendszer és egy új típusú, részben idegen vezényletű hadsereg kialakulását.

¹²⁵TARJÁN M. Tamás: A mohácsi csata. Forrás: <https://rubicon.hu/hu/kalendarium/1526-augusztus-29-a-mohacsi-csata> (u.m. 2025.05.12. 11:46)

¹²⁶B. SZABÓ János, NAGY Béla: A mohácsi csata. Forrás: <https://tti.abtk.hu/terkepek/terkepek/1526-08-29-a-mohacsi-csata> (u.m. 2025.05.12. 12:27)

ÖSSZEFOGLALÓ

A dolgozat során elvégzett történeti elemzések, forrásfeldolgozások és katonai szerkezeti vizsgálatok alapján megállapítható, hogy a középkori magyar hadsereg egyik legfontosabb sajátossága a keleti nomád és nyugati lovagi hadikultúra egyedülálló szintézise volt. A kutatás világosan rávilágított arra, hogy a Magyar Királyság katonai rendszere nem csupán passzívan befogadta e két kulturális tradíció elemeit, hanem aktívan ötvözte és adaptálta őket saját geopolitikai helyzetéhez, társadalmi szerkezetéhez és hadászati céljaihoz.

A honfoglalás kori harcmódor, mely a könnyűlovas íjászatra, gyorsaságra és taktikai cselvetésekre épült, nem tűnt el az államalapítással. A vegyesházi királyok idején a kun, székely és más határ menti népcsoportok továbbra is képviselték a keleti nomád hagyományokat. A reflexíj, a szablya, a könnyű láncvérték és a mozgékony lovasportyák évszázadokon keresztül a magyar hadviselés hatékony eszközei maradtak. Ezeket az elemeket sikeresen használták fel nemcsak a törökök elleni harcokban, hanem a nyugati konfliktusok során is.

Ugyanakkor a 14. századtól kezdődően – különösen Károly Róbert, Nagy Lajos, Luxemburgi Zsigmond és Hunyadi Mátyás uralkodása alatt – fokozatosan tért hódított a nyugati típusú nehézlovasság, a bandériumrendszer, valamint a hivatásos zsoldosok alkalmazása. A lovagi kultúra, a nyugat-európai páncélzat, a kard, a lándzsa, valamint a szoros rendben harcoló gyalogos egységek mind beépültek a magyar haderőbe. A Fekete sereg megjelenésével a magyar királyság hadereje elérte a nyugati katonai rendszerek színvonalát, miközben megőrizte keleti örökségének taktikai előnyeit is.

A kutatás során megállapíthatóvá vált, hogy ez a kettősség – vagyis a mozgékony könnyűlovasság és a páncélozott nehézlovasság, illetve gyalogság együttes jelenléte – nemcsak sajátos taktikai rugalmasságot biztosított, hanem stratégiai fölényt is jelentett a különböző hadszíntereken. A magyar hadvezetés az aktuális ellenfélhez és terepviszonyokhoz igazítva volt képes változtatni, illetve kombinálni a keleti és nyugati elemeket. Ennek eredményeként a Magyar Királyság évszázadokon keresztül sikeresen védte határait, és több esetben offenzív hadműveletekbe is sikeresen bocsátkozott – legyen szó a nápolyi hadjáratokról, az oszmánok elleni harcokról, vagy a belső rend megszilárdításáról.

A dolgozat azt is hangsúlyozza, hogy a keleti hadikultúra nem volt elmaradottabb vagy alacsonyabb rendű a nyugati mintáknál – éppen ellenkezőleg: hatékonyságát, alkalmazkodóképességét és továbbélését évszázadokon át megőrizte, sőt, új körülményekhez igazítva is életképes maradt. A magyar hadsereg sikere tehát nem pusztán a fegyverzet vagy az emberanyag kérdése volt, hanem sokkal inkább egy komplex katonai, társadalmi és kulturális alkalmazkodás eredménye.

Összegzésként elmondható, hogy a középkori magyar haderő a kor európai viszonylatában is kiemelkedően összetett és adaptív rendszer volt. A keleti és nyugati hadikultúra találkozásának és összeolvadásának e sajátos magyar modellje nemcsak hadtörténeti szempontból fontos, hanem kiváló példa arra is, hogyan lehet különböző tradíciókból olyan szintézist létrehozni, amely tartósan képes biztosítani egy ország katonai ütőképességét.

РЕЗЮМЕ

На основі історичного аналізу, аналізу джерел та дослідження військової структури, проведеного в ході дисертації, можна зробити висновок, що однією з найважливіших характеристик середньовічної угорської армії був унікальний синтез східної кочової та західної лицарської військової культури. Дослідження чітко показало, що військова система Угорського королівства не просто пасивно вбирала елементи цих двох культурних традицій, а активно поєднувала і адаптувала їх до власного геополітичного становища, соціальної структури і військових завдань.

Стиль ведення бою епохи завоювань, заснований на стрільбі з легких коней, швидкості і тактичних хитрощах, не зник із заснуванням держави. За часів королів Змішаного Королівства куни, секлери та інші прикордонні народи продовжували представляти кочові традиції Сходу. Протягом століть рефлєктор, шабля, легка кольчуга та прудкі кінські шпори залишалися ефективними інструментами угорської війни. Ці елементи успішно використовувалися не лише у війні проти турків, але й у конфліктах на Заході.

Однак, починаючи з 14 століття, особливо за часів правління Карла Роберта, Людовика Великого, Сигізмунда Люксембурзького та Матяша Хуньяді, важка кавалерія західного зразка, бандитська система та використання професійних найманців поступово завойовують позиції. Кавалерійська культура, західноєвропейські обладунки, меч, спис і піхотні підрозділи, що білися в тісному строю, – все це увійшло в угорську армію. З появою Чорної армії угорська армія досягла рівня західних військових систем, зберігаючи при цьому тактичні переваги своєї східної спадщини.

Дослідження показали, що ця подвійність – спільна присутність мобільної легкої кавалерії і броньованої важкої кавалерії та піхоти – забезпечувала не тільки особливу тактичну гнучкість, але й стратегічну перевагу на різних театрах воєнних дій. Угорське командування могло чергувати і комбінувати східні і західні елементи відповідно до поточного противника і умов місцевості. Завдяки цьому Угорське королівство протягом століть успішно захищало свої кордони, а в багатьох випадках успішно проводило наступальні операції – чи то наполеонівські кампанії, чи то битви проти османів, чи то зміцнення внутрішнього порядку.

В есе також підкреслюється, що східна військова культура не була гіршою або нижчою за західні моделі – навпаки, вона зберігала свою ефективність, адаптивність і виживання протягом століть, і навіть залишалася життєздатною, коли адаптувалася до нових обставин. Таким чином, успіх угорської армії був не просто питанням озброєння чи людських ресурсів, а скоріше результатом складної військової, соціальної та культурної адаптації.

Отже, середньовічна угорська армія була дуже складною і адаптивною системою, навіть за європейськими стандартами. Ця своєрідна угорська модель зустрічі і злиття східної і

західної військових культур не тільки важлива з військово-історичної точки зору, але й є чудовим прикладом того, як синтез різних традицій може бути створений для забезпечення довгострокової військової ефективності країни.

FELHASZNÁLT FORRÁSOK, SZAKIRODALOM

I. PUBLIKÁLT FORRÁSOK:

1. BAK János: *Korai magyar történeti emlékek*. Budapest: Balassi Kiadó, 1994.
2. BÁNLAKY József: *A magyar nemzet hadtörténelme*.
3. BENDA Kálmán (szerk.): *Magyarország történeti kronológiája*. Budapest: Akadémiai Kiadó, 1981.
4. BENE Sándor: *A magyar középkor hadtörténete*.
5. BENE Sándor: *Magyar hadtörténelem – tankönyv*.
6. BERNARD L.: *Hadtörténelem röviden*.
7. CSORBA Csaba – HORVÁTH Jenő – SZABÓ Miklós: *Magyar hadtörténet*.
8. ENGEL Pál: *Magyarország világi archontológiája, 1301–1450*. Budapest: MTA Történettudományi Intézet, 1996.
9. GYÖRFFY György: *István király és műve*. Budapest: Gondolat, 1977.
10. HERMANN Róbert (főszerk.): *Magyarország hadtörténete I.*
11. KLANICZAY Gábor (szerk.): *A magyar hadművészet évszázadai*.
12. KRISTÓ Gyula: *A korai magyar állam szervezete*. Szeged: Szegedi Középkorász Műhely, 1995.
13. KRISTÓ Gyula (főszerk.): *Korai magyar történeti lexikon (9–14. század)*. Budapest: Akadémiai Kiadó, 1994.
14. MÁLYUSZ Elemér (szerk.): *Zsigmond király oklevelei*. Budapest: Magyar Történelmi Társulat, 1951–1972.
15. SZABÓ János – B. SZABÓ János: *A magyar hadtörténet kézikönyve*.
16. SZABÓ János: *Fegyverek és hadviselés az Árpád-korban*.
17. SZABÓ Miklós: *A magyar katonai múlt*.
18. SZENTPÉTERY Imre (szerk.): *Scriptores rerum Hungaricarum*. Budapest: Nap Kiadó, 1999 (reprint).
19. VESZPRÉMY László – BAKAY Kornél (szerk.): *A honfoglaló magyar nép életmódja*. Budapest: Argumentum, 1996.

II. TANULMÁNYOK ÉS SZAKCIKKEK:

20. BÁRÁNY Attila: A magyar haderő átalakulása Luxemburgi Zsigmond korában. Történelmi Szemle, 2010.
21. BÁRÁNY Attila: Nagy Lajos hadserege és hadszervezete.
22. B. SZABÓ János: A középkori magyar hadviselés. Rubicon, 2001/3.
23. BOLDOG Zoltán: A honfoglalás kori öv és tartozékai.
24. BOLDOG Zoltán: Harcosok a magyar honfoglalás korából.

25. BOROSY András: A XI–XIV. századi magyar lovasságról.
26. ENGEL Pál: Magyarország a középkor végén. Budapest: História – MTA Történettudományi Intézet, 1990.
27. HÓMAN Bálint – SZEKFÜ Gyula: Magyar történet, I–V. kötet. Budapest: Királyi Magyar Egyetemi Nyomda, 1935–1938.
28. KISS Gergely: Íj és tegez a középkori Magyarországon.
29. KOVÁCS László: A királyi hadsereg szervezeti struktúrája a középkori Magyarországon. Hadtörténelmi Közlemények, 2004/1.
30. KRISTÓ Gyula: Honfoglalás és államalapítás. In: Glatz Ferenc (szerk.): Magyarok Európában. Budapest: MTA TTI, 1996.
31. MÁLYUSZ Elemér: A magyar középkor hadszervezete.
32. RÁCZ György: A lovagi kultúra és hadviselés Magyarországon. Századok, 2003/4.
33. SZABÓ János: A hadszervezet fejlődése a középkori Magyarországon.
34. SZABÓ Miklós: A honfoglalás kori magyar hadviselés sajátosságai.
35. ZENTAI László: A középkori magyar várak szerepe a hadszervezetben.
36. ZSOLDOS Attila: A királyi vármegye. In: Makkai László – Mócsy András – Székely György (szerk.): Magyarország története. Budapest: Akadémiai Kiadó, 1987.
37. ZSOLDOS Attila: A középkori magyar állam hadszervezete. In: Fügedi Erik (szerk.): Társadalom és hadszervezet a középkorban. Budapest: Osiris, 2002.

III. DIGITÁLIS ADATBÁZIS

38. Arcanum Digitális Tudománytár (ADT) – <https://adtplus.arcanum.hu> (u.m. 2025.05.12. 12:03)
39. Bánlaky József: A magyar nemzet hadtörténelme – <https://mek.oszk.hu/09400/09477/html/index.htm> (u.m. 2025.05.12. 12:16)
40. Hungaricana – Történelmi térképek és források – <https://hungaricana.hu> (u.m. 2025.05.12. 12:27)
41. Magyar Katonai Levéltár digitális adattára – <https://militaria.hu> (u.m. 2025.05.12. 12:33)
42. Mek.oszk.hu – Digitális Könyvtár – <https://mek.oszk.hu> (u.m. 2025.05.12. 12:46)
43. OSZK Digitális Képtár – <http://dka.oszk.hu> (u.m. 2025.05.12. 12:53)
44. PIM – Digitális Irodalmi Akadémia: történelmi szövegek – <https://dia.hu/> (u.m. 2025.05.12. 13:02)
45. Rubicon Online – Hadtörténelmi tanulmányok és cikkek – <https://rubicon.hu/hu> (u.m. 2025.05.12. 13:10)

46. Turkinfo.hu – A középkori magyar állam és a török hódítás (1301–1526) – <https://turkinfo.hu/a-kozepkori-magyar-allam-es-a-torok-hoditas-1301-1526/bongeszde/tortenelem/> (u.m. 2025.05.11:31)
47. Korkep.sk: Hunyadi Mátyás legendás zsoldosai – Mitől volt „fekete” a Fekete sereg? Forrás: <https://www.korkep.sk/cikkek/tortenelem/2020/12/13/hunyadi-matyas-legendas-zsoldosai-mitol-volt-fekete-a-fekete-sereg/> (u.m. 2025.05.11. 11:40)
48. TARJÁN M. Tamás: Mátyás király elfoglalja Bécs városát. Forrás: <https://rubicon.hu/hu/kalendarium/1485-junius-1-matyas-kiraly-elfoglalja-becs-varosat> (u.m. 2025.05.11. 11:45)
49. Hi-sztori.blog.hu: A Fekete sereg feloszlata. Forrás: https://hi-sztori.blog.hu/2024/01/01/a_fekete_sereg_feloszlata (u.m. 2025.04.25. 11:45)
50. Katonahoseink.militaria.hu: Lovasság (huszárság). Forrás: <https://katonahoseink.militaria.hu/cms/lovassag-huszarsag> (u.m. 2025.04.25. 12:38)
51. Turkinfo.hu: A középkori magyar állam és a török hódítás (1301–1526). Forrás: <https://turkinfo.hu/a-kozepkori-magyar-allam-es-a-torok-hoditas-1301-1526/bongeszde/tortenelem/> (u.m. 2025.04.25. 12:35)
52. DIÓS István: A szentek élete. Források: <https://archiv.katolikus.hu/szentek/0820.html> (u.m. 2025.04.25. 14:18)
53. BÁNLAKY József: A magyar nemzet hadtörténelme. Digitális kiadás: [Arcanum Adatbázis Kft.](https://mek.oszk.hu/09400/09477/html/0007/551.html) 2001. Forrás: <https://mek.oszk.hu/09400/09477/html/0007/551.html> (u.m. 2025.04.25. 14:39)
54. Lexikon.katolikus.hu: Hadszervezet Magyarországon <https://lexikon.katolikus.hu/H/hadszervezet%20Magyarorsz%C3%A1gon.html> (u.m. 2025.04.25. 15:31)
55. Mek.oszk.hu: Anjou–kor. Forrás: <https://mek.oszk.hu/01900/01948/html/index1.html> (u.m. 2025.04.25. 15:58)
56. M.militaria.hu: Hadszervezet. Forrás: <https://m.militaria.hu/digitalis-hadtortenelem-hadtorteneti-oktatasi-csomagok-iskolak-szamara/magyarorszag-hadtortenete-895-1526-ig/magy-hadtort-895-1526-a-hadszervezet> (u.m. 2025.04.26. 09:19)
57. Tudasbazis.sulinet.hu: Károly Róbert Uralkodása (Károly Róbert reformjai). Forrás: <https://tudasbazis.sulinet.hu/hu/tarsadalomtudomanyok/tortenelem/a-kozepkor-tortenete-476-1492/karoly-robert-uralkodasa/karoly-robert-reformjai> (u.m. 2025.04.26. 09:37)

58. Epa.oszk.hu: XI–XIV. Századi Magyar Lovasságról. Forrás: https://epa.oszk.hu/00000/00018/00085/pdf/EPA00018_hadtortenelmi_1962_02_119-174.pdf (u.m. 2025.04.26. 09:49)
59. Arcanum.com: I. (Nagy) Lajos. Forrás: <https://www.arcanum.com/hu/online-kiadvanyok/pannon-pannon-enciklopedia-1/a-magyarsag-kezikonyve-2/a-magyarsag-tortenete-520/az-anjouk-5AD/i-nagy-lajos-5C6/> (u.m. 2025.04.26. 12:13)
60. Tudasbazis.sulinet.hu: Nagy Lajos uralkodása. Forrás: <https://tudasbazis.sulinet.hu/hu/tarsadalomtudomanyok/tortenelem/a-kozepkor-tortenete-476-1492/magyarorszag-a-14-15-szazadban/nagy-lajos-uralkodasa> (u.m. 2025.04.26. 12:30)
61. Arcanum.com: II. Zsigmond kora. Forrás: <https://www.arcanum.com/hu/online-kiadvanyok/MagyarNemzetTortenete-a-magyar-nemzet-tortenete-9A23/szalaybaroti-a-magyar-nemzet-tortenete-9A24/magyarorszag-a-vegyes-hazakbol-szarmazott-kiralyok-koraban-8F7/ii-zsigmond-kora-13871437-B07/> (u.m. 2025.04.27. 10:37)
62. ORBÁN Gábor: Hunyadi Mátyás legendás zsoldosai – Mitől volt „fekete” a Fekete sereg? Forrás: <https://www.scribd.com/document/830133351/Hunyadi-Matyas> (u.m. 2025.04.27. 13:07)
63. Lexikon.katolikus.hu: Hadszervezet Magyarországon. Forrás: <https://lexikon.katolikus.hu/H/hadszervezet%20Magyarorsz%C3%A1gon.html> (u.m. 2025.04.27. 14:18)
64. Katonahoseink.militaria.hu: Lovasság (huszárság). Forrás: <https://katonahoseink.militaria.hu/cms/lovassag-huszarsag> (u.m. 2025.04.27. 15:35)
65. Honvedelem.hu: A Fekete sereg titkai. Forrás: <https://honvedelem.hu/hirek/honvedelmi-miniszter/a-fekete-sereg-titkai.html> (u.m. 2025.04.27. 16:37)
66. Oroszlansziv.hu: A középkori magyar hadsereg. Forrás: https://www.orszlansziv.hu/?page_id=17 (u.m. 2025.04.27. 17:09)
67. Lexikon.katolikus.hu: Hadszervezet Magyarországon <https://lexikon.katolikus.hu/H/hadszervezet%20Magyarorsz%C3%A1gon.html> (u.m. 2025.05.05. 13:48)
68. Turul.info: Brentai csata <https://turul.info/napok/brentaicsata> (u.m. 2025.05.05. 14:07)
69. Mek.oszk.hu: A honvédelem és hadiszervezet ügye István király idején <https://mek.oszk.hu/09400/09477/html/0003/145.html> (u.m. 2025.05.05. 14:41)
70. Wargame.hu: Hunyadi János serege <https://wargame.hu/hunyadi-janos-serege> (u.m. 2025.05.05. 14:59)

71. Arcanum.com: A nikápolyi csata <https://www.arcanum.com/hu/online-kiadvanyok/Banlaky-banlaky-jozsef-a-magyar-nemzet-hadtortenelme-2/9-i-maria-ii-kis-karoly-es-zsigmond-kora-13821437-14D4/vi-hadjaratok-zsigmond-egyeduli-kiraltsaga-alatt-1396-tol-1437-ig-1592/2-a-nikapolyi-csata-1396-szeptember-28-an-15B5/> (u.m. 2025.05.05. 15:17)
72. Tortenelemcikkek.hu: Hunyadi János élete és harcai a törökök ellen <http://tortenelemcikkek.hu/node/231> (u.m. 2025.05.05. 15:47)
73. Rubincon.hu: Véget ér a második rigómezei csata <https://rubicon.hu/hu/kalendarium/1448-oktober-19-veget-er-a-masodik-rigomezei-csata> (u.m. 2025.05.05. 16:19)
74. Traditionalbowshop.com: Hogyan készültek éseink íjai? Forrás: <https://traditionalbowshop.com/gb/blog/hogyan-keszueltek-oseink-ijai-b4.html> (u.m. 2025.05.05. 17:11)
75. Lovasok.hu: Lovasíjász őstörténetünk. Forrás: <https://www.lovasok.hu/lovasok-a-magyar-lovaskulturaert-program/magyar-lovaskultura/lovasijasz-ostortenetunk/> (u.m. 2025.05.05. 17:46)
76. ATW.HU: Fegyverek Mátyás király korában. Forrás: <http://users.atw.hu/fhhk/matyas.html> (u.m. 2025.05.05. 18:19)
77. Lemil.blog.hu: Az Árpád-házi királyok hadserege- II. rész. Forrás: https://lemil.blog.hu/2020/04/29/az_arpad-hazi_kiralyok_hadserege-ii_resz?layout=5 (u.m. 2025.05.05. 18:35)
78. Boldog Zoltán: Harcosok a magyar honfoglalás korából. Forrás: <https://arpad.abtk.hu/hu/cikkek/magyar-ostorteneti-temacsoport/harcosok-a-magyar-honfoglalas-korabol-1-kozep-es-delkelet-europa> (u.m. 2025.05.05. 18:56)
79. B. SZABÓ János: Hunyadi János hadserege és hadvezetése. Forrás: <https://bbc-history.hu/hunyadi-janos-hadserege/> (u.m. 2025.05.05. 19:19)
80. PAPP György: Lovas íjász őstörténetünk. Forrás: <https://www.lovasok.hu/lovasok-a-magyar-lovaskulturaert-program/magyar-lovaskultura/lovasijasz-ostortenetunk/> (u.m. 2025.05.05. 19:53)
81. Kurultaj.hu: Őseink ruházata. Forrás: <https://kurultaj.hu/2024/05/oseink-ruhazata-viseletajanlo/> (u.m. 2025.05.06. 09:13)
82. BOLDOG Zoltán: A honfoglalás kori öv és tartozékai <https://arpad.abtk.hu/hu/cikkek/magyar-ostorteneti-temacsoport/honfoglalas-kori-ov-es-tartozekai> (u.m. 2025.05.06. 09:40)

83. Arcanum.com: Nyíl. íj. Tegez. Forrás: <https://www.arcanum.com/hu/online-kiadvanyok/MagyarViseletek-magyar-viseletek-tortenete-2/iii-a-honfoglalaskori-magyar-viselet-330/nyil-ijj-tegez-36A/> (u.m. 2025.05.06. 10:14)
84. Arcanum.com: Mátyás hadserege. Forrás: <https://www.arcanum.com/hu/online-kiadvanyok/MagyarNemzetTortenete-a-magyar-nemzet-tortenete-9A23/szilagyi-sandor-a-magyar-nemzet-tortenete-21F2/a-hunyadiak-es-a-jagellok-kora-14401526-irta-fraknoi-vilmos-3BB7/harmadik-konyv-hunyadi-matyas-kiraly-3ED0/vii-fejezet-matyas-hadserege-es-diplomatiaja-4103/> (u.m. 2025.05.06. 10:39)
85. TÓTH Zoltán: A hadviselés átalakulása. Forrás: <https://mek.oszk.hu/09100/09175/html/24.html> (u.m. 2025.05.06. 10:57)
86. Tudasbazis.sulinet: Magyarország a 14–15. században. Forrás: <https://tudasbazis.sulinet.hu/hu/tarsadalomtudomanyok/tortenelem/a-kozepkor-tortenete-476-1492/magyarorszag-a-14-15-szazadban/karoly-robert-uralkodasa> (u.m. 2025.05.06. 11:19)
87. Vasarnap.hu: Magyarország az oszmánok elleni harcban nem maradt magára <https://vasarnap.hu/2021/05/21/magyarorszag-az-oszmanok-elleni-harcban-nem-maradt-magara/> (u.m. 2025.05.06. 11:46)
88. BÁRÁNY Attila: Nagy Lajos hadserege és hadszervezete. Forrás: https://real.mtak.hu/178825/1/VT2023_2Barany.pdf (u.m. 2025.05.09. 14:46)
89. M.militaria.hu: Magyarország hadtörténete 895–1526-ig. Forrás: <https://m.militaria.hu/digitalis-hadtortenelem-hadtorteneti-oktatasi-csomagok-iskolak-szamara/magyarorszag-hadtortenete-895-1526-ig> (u.m. 2025.05.09. 15:11)
90. Magyar Sándor: (Külföldi Magyar Cserkészszövetség) Lovagok és királyok. Forrás: https://www.kmcssz.org/contents/kiadvanyok/ekonyvtar/pdf/lovagok_es_kiralyok.pdf (u.m. 2025.05.09. 15:30)
91. KLANICZAY Tibor: 12. A lovagi kultúra. Forrás: <https://www.arcanum.com/hu/online-kiadvanyok/Spenot-a-magyar-irodalom-tortenete-1/i-kotet-a-magyar-irodalom-tortenete-1600-ig-3E/kozepkor-kb-1000kb-1530-B0/a-kozepkori-irodalom-viragzasa-kb-1200kb-1450-124/udvari-es-lovagi-irodalom-133/12-a-lovagi-kultura-134/> (u.m. 2025.05.09. 15:47)
92. TÖLL László: A harci vértetek története. Doktori disszertáció. Debreceni Egyetem BTK, 2009. Forrás: https://dea.lib.unideb.hu/bitstream/handle/2437/93683/Phd_Toll_Laszlo_vedett.pdf (u.m. 2025.05.09. 16:28)

93. Oroszlansziv.hu: A középkori magyar hadsereg (Nehézlovas védőfegyverzet). Forrás: https://www.orszlansziv.hu/?page_id=17 (u.m. 2025.05.09. 17:19)
94. Kalandozok.hu: Fegyverek 3 (Kuvik): Rúna magazin, 1.8. szám. Forrás: <https://www.kalandozok.hu/magus/runa/1.8/fegyverek3%28kuvik%29runa1.8.pdf> (u.m. 2025.05.09. 18:19)
95. Arcanum.com: A tűzfegyverek térhódítása. Forrás: <https://www.arcanum.com/hu/online-kiadvanyok/Hodoltsag-a-hodoltsag-kora-magyarorszag-torokkori-tortenete-1/hadseregszervezet-es-haditechnika-3874/a-csatamezok-uj-hosei-a-lofegyverek-forradalma-38AA/a-tuzfegyverek-terhoditasa-38B4> (u.m. 2025.05.09. 18:32)
96. TÓTH Zoltán: A hadviselés átalakulása. Forrás: <https://www.arcanum.com/hu/online-kiadvanyok/Domanovszky-domanovszky-magyar-muvelodestortenet-1/masodik-kotet-magyar-renaissance-57D/toth-zoltan-a-hadviseles-atalakulasa-6F7> (u.m. 2025.05.09. 18:56)
97. Péterfi Bence: A Fekete sereg. Forrás: <https://rubicon.hu/hu/cikkek/a-fekete-sereg> (u.m. 2025.05.09. 19:15)
98. Történelem Útravaló: A Svájci Pikások – a legfélelmetesebb középkori zsoldosok története. Forrás: <https://www.tortenelemutravalo.hu/a-svajci-pikasok-a-legfelelmetesebb-kozepkori-zsoldosok-tortenete> (u.m. 2025.05.09. 19:49)
99. Katonahoseink.militaria.hu: A Zrínyiek korának fegyverei, muskéták. Forrás: <https://katonahoseink.militaria.hu/cms/16-17-szazadi-kanocos-musketak> (u.m. 2025.05.09. 20:06)
100. RÁCZ Piroska: A lovagi torna. Forrás: <https://lovagok.hu/kultura-es-szokasok/a-lovagi-torna> (u.m. 2025.05.09. 20:43)
101. Bánlaky József: II. A hadművészet állapota és fejlődése Mátyás király idején. Forrás: <https://www.arcanum.com/en/online-kiadvanyok/Banlaky-banlaky-jozsef-a-magyar-nemzet-hadtortenelme-2/11-a-hunyadiak-kora-hunyadi-matyas-14581490-1D23/ii-a-hadmuveszet-allapota-es-fejlolese-matyas-kiraly-idejen-2024> (u.m. 2025.05.09. 20:58)
102. Erettsegi.com: A Hunyadiak: Hunyadi Mátyás uralkodása. Forrás: <https://erettsegi.com/tetelek/tortenelem/a-hunyadiak-hunyadi-matyas-uralkodoi-portreja/> (u.m. 2025.05.09. 21:14)
103. Tortenelemutravalo.hu: A Fekete sereg. Forrás: https://www.tortenelemutravalo.hu/a_fekete_sereg_469/ (u.m. 2025.05.09. 21:29)
104. Szentkoronaradio.com: Mátyás Fekete serege. Forrás: <https://szentkoronaradio.com/blog/2017/10/17/matyas-fekete-serege/> (u.m. 2025.05.09. 22:42)

105. TÓTH Zoltán: A huszita szekérvár a magyar hadviselésben. Forrás: https://epa.oszk.hu/00000/00018/00180/pdf/EPA00018_hadtortenelmi_1918_159-185.pdf (u.m. 2025.05.11. 00:19)
106. Demeter Ferenc: A Fekete sereg titkai. Forrás: <https://honvedelem.hu/hirek/honvedelmi-miniszter/a-fekete-sereg-titkai.html> (u.m. 2025.05.11. 00:54)
107. ARANYOS Ervin: A Pozsonyi csata emlékére. Forrás: <https://turul.info/magyarok/pozsonyicsata> (u.m. 2025.05.11. 20:12)
108. m.militaria.hu: Hadszervezet. Forrás: <https://m.militaria.hu/digitalis-hadtortenelem-hadtorteneti-oktatasi-csomagok-iskolak-szamara/magyarorszag-hadtortenele-895-1526-ig/magy-hadtort-895-1526-a-hadszervezet> (u.m. 2025.05.11. 20:33)
109. Arcanum.com: A hadművészt állapota és fejlődése Nagy Lajos alatt. Forrás: <https://www.arcanum.com/hu/online-kiadvanyok/Banlaky-banlaky-jozsef-a-magyar-nemzet-hadtortenelme-2/8-i-nagy-lajos-korszaka-13421382-1188/xii-a-hadmuveszet-allapota-es-fejlolese-nagy-lajos-alatt-13FD/> (u.m. 2025.05.11. 20:48)
110. Arcanum.com: A nikápolyi csata. Forrás: <https://www.arcanum.com/hu/online-kiadvanyok/Banlaky-banlaky-jozsef-a-magyar-nemzet-hadtortenelme-2/9-i-maria-ii-kis-karoly-es-zsigmond-kora-13821437-14D4/vi-hadjaratok-zsigmond-egyeduli-kiralysaga-alatt-1396-tol-1437-ig-1592/2-a-nikapolyi-csata-1396-szeptember-28-an-15B5/> (u.m. 2025.05.11. 20:58)
111. Ujkor.hu: A nikápolyi csata. Forrás: <https://ujkor.hu/content/a-nikapolyi-csata> (u.m. 2025.05.11. 21:13)
112. Lexikon.katolikus.hu: Hadtört. Közlemény. A nikápolyi csata. 1925. Forrás: <https://lexikon.katolikus.hu/N/nik%C3%A1polyi%20csata.html> (u.m. 2025.05.11. 21:25)
113. FOGAS Ottó: Szekeres és szekérvárak a középkori Magyarországon. Forrás: https://epa.oszk.hu/03200/03255/00003/pdf/EPA03255_hatartalan_regeszet_2017_3_05_7-061.pdf (u.m. 2025.05.11. 21:33)
114. Arcanum.com: Szakállas puskák és muskéták. Források: <https://www.arcanum.com/hu/online-kiadvanyok/Hodoltság-a-hodoltság-kora-magyarorszag-torokkori-tortenete-1/hadseregszervezet-es-haditechnika-3874/a-csatamezok-uj-hosei-a-lofegyverek-forradalma-38AA/szakallas-puskak-es-musketak-38BE/> (u.m. 2025.05.11. 22:01)
115. Arcanum.com: Hunyadi János hosszú hadjárata. Források: <https://www.arcanum.com/hu/online-kiadvanyok/Banlaky-banlaky-jozsef-a-magyar-nemzet-hadtortenelme-2/10-a-hunyadiak-kora-hunyadi-janos-14371456-18E1/vi->

- [hunyadi-janos-hadjaratai-i-ulaszlo-halalaig-1441-tol-1444-ig-199E/3-hunyadi-janos-hosszu-hadjarata-1443-ban-19E0/](#) (u.m. 2025.05.12. 08:48)
116. Mercuriustour.ro: A kenyérmezei csata. 2021 <https://www.mercuriustour.ro/a-kenyermezei-csata/> (u.m. 2025.05.12. 09:32)
117. TARJÁN M. Tamás. A kenyérmezei csata. Forrás: <https://rubicon.hu/hu/kalendarium/1479-oktober-13-a-kenyermezei-csata> (u.m. 2025.05.12. 09:51)
118. TARJÁN M. Tamás: Az első rigómezei csata <https://rubicon.hu/hu/kalendarium/1389-junius-15-az-első-rigomezei-csata> (u.m. 2025.05.12. 10:11)
119. Arcanum.com: A rigómezei csata 1448 október 17-től 19-ig. Forrás: <https://www.arcanum.com/hu/online-kiadvanyok/Banlaky-banlaky-jozsef-a-magyar-nemzet-hadtortenelme-2/10-a-hunyadiak-kora-hunyadi-janos-14371456-18E1/viii-hadjaratok-hunyadi-janos-kormanyzosaga-alatt-1446-tol-1451-ig-1AC7/5-az-1448-évi-rigomezei-hadjarat-1AF1/b-a-rigomezei-csata-1448-oktober-17-tol-19-ig-1B04/> (u.m. 2025.05.12. 10:28)
120. TARJÁN M. Tamás: A nándorfehérvári diadal <https://rubicon.hu/hu/kalendarium/1456-julius-22-a-nandorfehervari-diadal> (u.m. 2025.05.12. 10:51)
121. TARJÁN M. Tamás: A mohácsi csata. Forrás: <https://rubicon.hu/hu/kalendarium/1526-augusztus-29-a-mohacsi-csata> (u.m. 2025.05.12. 11:46)
122. B. SZABÓ János, Nagy Béla: A mohácsi csata. Forrás: <https://tti.abtk.hu/terkepek/terkepek/1526-08-29-a-mohacsi-csata> (u.m. 2025.05.12. 12:27)

MELLÉKLET

1. Magyar tárcsapajzs. A bécsi cs. és kir. udvari fegyvergyűjteményből.

Forrás: <https://www.arcanum.com/hu/online-kiadvanyok/MagyarNemzetTortenete-a-magyar-nemzet-tortenete-9A23/magyarorszag-torteneti-emlekei-az-1896-evi-ezredeves-orszagos-kiallitason-8C3D/vegyeshazi-kiralyok-kora-8EE8/matyas-koranak-hadi-emlekei-913F/> (u.m.

2025.05.13. 17:36)

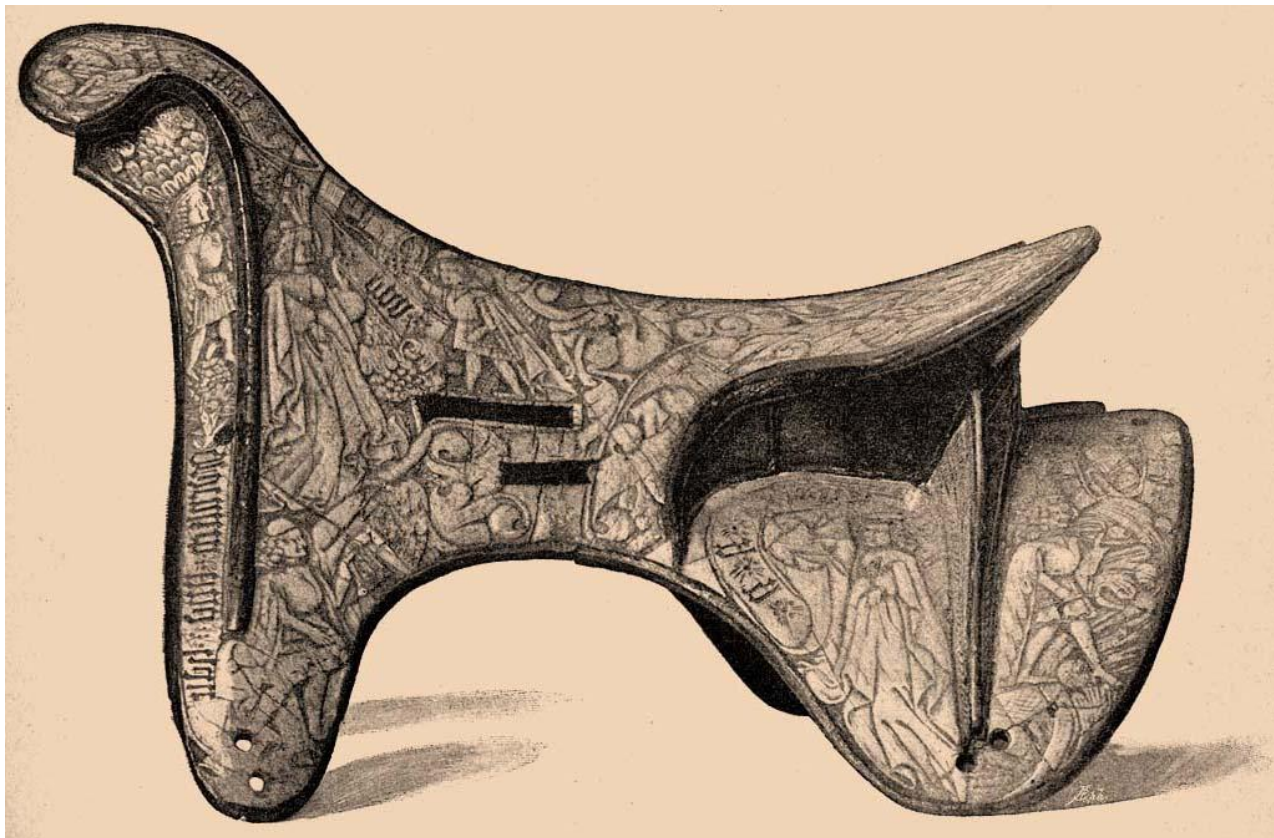
2. Tornasisak, a XV. század végéről. Wilczek János gr.

Forrás: U.o.

3. Számszeríj. XV. század. Wilczek János gr.

Forrás: U.o.

4. Nyereg, elefántcsonttal borítva. XV. század. Batthyány-Strattmann Ödön hg., Körmend.

Forrás: U.o.

Magyar sisak és mellvért a XV. század végéről.

Forrás: <https://www.flickr.com/photos/66406783@N04/6267223266/in/photostream/> (u.m. 2025.05.13. 17:56)